

Dunai Andrea

Kárpótlás, devizabevétel, diplomácia

SOVÁNY KILÁTÁSOK

A második világháború üldözötteinek jóvátétele, mint megoldandó probléma, már akkor felmerült, amikor az üldöztetés javában tartott, sőt, mint Magyarországon, még el sem kezdődött. A tervek nem voltak összehangolva, minthogy az érdekek is nagyban eltértek egymástól. A londoni emigráns kormányok, a Hitler-ellenes összekövés polgári szárnya és amerikai cionista szervezetek más-más igényjogosultak nevében emeltek szót. A szövetségesek kormány szintű tárgyalásai, mint például 1943 januárjában Londonban, pedig csak addig jutottak el, hogy a hitlerista Németország által véghezvitt fosztogatásokat a háború befejeztével semmisnek kell tekinteni. Így a jóvátétel fogalmi tartalma sokáig az elkobzott javak visszaszolgáltatásának szinonimája maradt. Az üldözöttek a háború után sem alkottak homogén csoportot és a megszálló nyugati hatalmak is csak saját hemiszférájukban tevékenykedtek: ápolták a menekülteket, jogi úton kilátásba helyezték elvesztett javaik visszaszolgáltatását és támogatták őket kivándorlási terveikben. A nem repatriálható tömeg túlnyomó részét zsidó üldözöttek alkották. Támogatásukat a szövetségesek 1946. június 14-én Párizsban aláírt Jóvátételi Egyezménye szabályozta, amelynek anyagi fedezete a Németországban fellelt nem monetáris arany 90%-ából, a semleges országokban regisztrált 25 millió dollárban meghatározott német vagyon 90%-ából, valamint a semleges országok örökös nélkül maradt javainak 95%-ából tevődött össze.

Noha az *Új Élet* Roth Siegfried személyében tudósítót küldött a párizsi tárgyalásokra, a magyar zsidóság aligha hámozta ki fejtegetéséből, hogy ama bizonyos nem monetáris aranykészletbe például a magyar (zsidó) aranyvonat amerikaiak által lefoglalt kincsei és a koncentrációs táborokban a foglyoktól elvett értéktárgyak is beletartoznak-e. Roth azonban optimizmust kívánt olvasóiba szuggerálni és jelentéseiben patetikusan fogalmazott Gyöngyösi János külügyminiszter és az általa vezetett magyar delegáció te-

vékenységéről. Emellett hosszasan fejtegette a nemzetközi zsidó szervezetek egybehangzó segítő szándékát, tudva, hogy 1946 júliusában a *Magyarországi Izraeliták Országos Irodája* és a *Magyarországi Autonóm Ortodox Izraelita Hitfelekezet* felhívással fordultak a „világ zsidóságának szervezeteihez”. Ebben támogatásukat kérték ahhoz, hogy a győztes hatalmak a demokratikus Magyarországnak igazságos és méltányos békét biztosítsanak. A magyar zsidóság kérése nem volt teljesen önzetlen: a párizsi iustitiától nemcsak országuk felerősödését, hanem saját jóvátételüket is várták, még akkor is, ha különösebb bizakodásra nem volt okuk. Az eleddig megszületett rendelkezések vagy az 1946 novemberében beiktatott 1946/XXV jelzetű törvény „A magyar zsidóságot ért üldözés megbélyegzéséről és következményeinek enyhítéséről” inkább hangzatos soraikkal, mintsem konkrét gyakorlati jelentőségükkel hatottak. Ilyen szempontból a háború utáni két esztendő nagyjából a hiányzó javak regisztrálásának periódusa volt. 1946 júliusában rendeletben szólították fel a lakosságot, a „nyilasok vagy németek által nyugatra hurcolt köz- és magánvagyon kötelező bejelentése tárgyában” (7.880/1946 M.E.), ám ez a bejelentés legritkább esetben járt azzal, hogy a hiányzó vagyon vissza is került volna az életben maradt zsidó tulajdonoshoz vagy annak örököséhez. A rendeleteket gyakran módosították és különleges előszeretettel éppen akkor, ha a birtokba adásról volt szó bennük. Míg az egyik (5950/1946 M.E.) szabályzat éppen arra lett volna hivatott, hogy regulálja a 44-es (1600/1944 és 3840/1944 M.E.) paragrafusok következtében bevont értékek felkutatását és külföldről való hazaszállítását, addig néhány hónappal később, 1946 végén elrendelték (24.390/1946 M.E.), hogy a Nyugatra hurcolt vagyonra vonatkozó rendelkezések hatásköre ne terjedjen ki a korábbi jogszabály tartalmára. Úgy is mondhatjuk, hogy a zsidó vagyontok *de jure* addig voltak a magyar államnak fontosak, amíg nem kerültek haza.

Magyarország restitúciós bizottságokat delegált Németország mind a négy megszállási zó-

Tüntetés a minisztérium előtt

nájába. A magyar javak szempontjából legígéretebb „lelettel” az amerikai zóna bajorországi körzete kecsegtetett. Itt vagy a misszió tagjai kerestek értéktárgyakat, vagy őket tájékoztatták, ha például DP-táborok magyar lakói Magyarországról származó vagyronra bukkantak. A bejelentést az amerikaiak 1945. szeptember 20-án hozott 52-es számú katonai törvénye alapján kellett megtenni. Az amerikaiak kvázi ellenőrizhetetlen kettős könyvelést végeztek, pontosabban azt a visszaigénylést (*Claim*) adták tovább a *Restitúciós Ellenőrző Csoport*nak (*Restitution Control Branch*), amit akartak. Ha az utóbbi elismerte az igény jogosultságát, akkor kiadtak egy tulajdon-ellenőrző számot (*Property Control Number*), és ha azzal is egyetértettek, hogy ezeket Magyarországra vissza kell küldeni, akkor a megtalált tárgyra rányomták a feloldás (*Release*) pecsétet. Mivel a folyamat általában hosszú hónapokat, gyakran éveket is igénybe vett, ajánlatos volt a megtalált „kincseket” nem magukra hagyni, hanem vagyontört (zárgondnokot) kirendelni melléjük. Nagyobb cégek ezt meg is engedhették maguknak, ám privát személyeknek aligha adatott meg ez a kiváltság. Bajorországban tevékenykedő őrzők jelentéseiből tudjuk: bármily süsszemmel figyeltek, gyakran előfordult, hogy az eredetileg felvett leltár és a tényleges állapot között jelentős űr tátongott. A raktárak fosztogatása és az amerikai katonák nagyvonalú ajándékozási akciói igen gyakori eseménynek számítottak. Három budapesti zsidó textilüzem pamutállománya például így szívódott fel nyomtalanul Bajorföldön a háború utáni békeidőben. Hasonló sors várt az angol zónába került budapes-

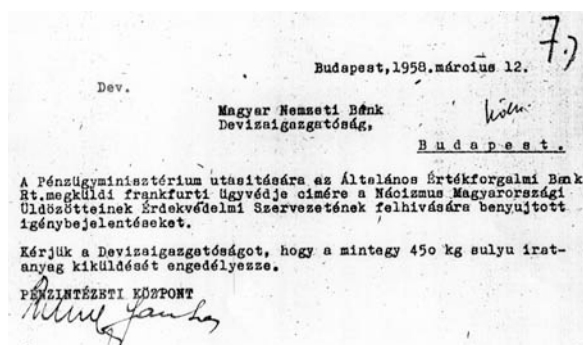
ti zsidó kórház hétvagonnyi felszerelésére. Megtalálták és utána „nyoma veszett”.

A párizsi béke aláírása után jogi szempontból némi változás állt be. A 30. cikk értelmében csak azokat a javakat kellett „visszaszolgáltatásra” kiválasztani, amelyek 1945. január 20. után a németek fosztogatásának estek áldozatul és így kerültek ki az országból. Szálasiék korábbi „küldeményei”, hacsak ezek a béke ratifikálása előtt nem jutottak vissza Magyarországra, függetlenül attól, hogy a restitúciós folyamat mely szakaszában találtattak, kvázi nemzetközileg is elismert szövetségesi tulajdonba mentek át. E javak elherdálásáért a felelősség a magyar felet terhelte.

A magyar restitúciós bizottságot 1948 áprilisában kitiltották az amerikai zónából¹. A javak felügyeleti jogkörét a német *Landesamtok* vették át. Ezután már csak nyugati ügyvéd bevonása vezethetett sikerhez. Nem így a szovjet zónában. Itt az elvtársak másféle világnézeti szempont alapján jártak el. 1945 májusa után külföldi tulajdonos ugyan eladhatta tulajdonát, ellenértéke egy zárolt számlára került, amiről költekezni csak a zónán belül volt lehetséges. A restitúciós ügyintézés itt csak később körvonalazódott. A *Szovjet Katonai Adminisztráció* 1947. november 17-én kiadott határozata értelmében, mindazon értékek kezelésére, amelyek olyan külföldi polgárok tulajdonát képezték, akiknek lakhelye nem a szovjet megszállási övezet területén találtatott, értékelügyelőt kellett kinevezni. Erre csak a szovjet hatóság, később pedig a pénzügyminiszter volt jogosult. A tulajdonkérdésben nem lehetett addig döntést hozni, ameddig az NDK és az adott ország között nem jön létre egy barátsági szerződés².

A *Zsidó Világkongresszus*, amely melleleg csak megfigyelői státusban vett részt a győztes hatalmak Szajna menti nemzetközi konferenciáján, már csak erősen amerikai érdekeltsége miatt sem tudott volna szót emelni a magyar zsidók ügyéért. Jóllehet, kéréseit még 1946 tavaszán eljuttatta az albizottságokhoz, ezek azonban nem mentek túl azokon a követeléseken, amelyeket bármely demokratikus (vagy magát annak valló) kormány ne tekintett volna magától értetődő intézkedéseknek. Minthogy a párizsi konferencián minden döntés meghozatalánál kétharmados többség szükségeltetett, a magyar békeszerződésbe Anglia kardoskodása ellenére sem sikerült belecsempészni azt a rövidke bekezdést, amely a magyar zsidóság különleges védelmét célozta volna. Molotov és a mögötte fel-

sorakozó Szövetséges és Társult Hatalmak a sok más felvetéssel egyetemben ezt sem tartották létfontosságúnak. A Magyarország sorsáról döntő országok úgy értesültek, hogy hazánkban az egyenlőség mint elv származástól függetlenül megvalósult. A magyar békét 1947 februárjában ratifikálták. Feltételei kemények voltak. A Gazdasági rendelkezések fejezetébe vették fel azokat a cikkeket, amelyekről a zsidók, anélkül hogy ez a szó bekerült volna bármely cikkelybe is, a gazdasági fellendülést várták. Az *Új Élet* kommentátora, Munkácsi Ernő is a jobbik variációval kezdte, amikor az 1947. február 27-i számban görcső alá vette a hitsorsosaira vonatkozó jogi előírásokat. A 27. cikkelynek döntő jelentőséget tulajdonított. A megfogalmazás valóban nem hangzott rosszul: „Magyarország kötelezettséget vállal arra nézve, hogy minden olyan esetben, amidőn magyar fennhatóság alá tartozó személyeknek Magyarországon levő javaira vagy érdekeire e személyek faji származása vagy vallása miatt 1939. évi szeptember hó 1. napja óta zár alá vételt, elkobzást vagy kényszerkezelést rendeltek el, az említett javakat, törvényes jogokat és érdekeket tartozékaikkal együtt visszaállítja, vagy ha a visszaállítás lehetetlen, e tekintetben megfelelő kártalanítást ad.” Mivel a békének két eredeti nyelve volt, az orosz és az angol, a magyar változat csak több nekifutás után született meg. Így sem lett százszázalékos: a magyar „megfelelő” az angol „full”, illetőleg „fair” (második olvasat) tükörfordításaként vonult be a háború utáni magyar kárpótlás nem létező történetébe. Ugyanez a cikkely még arról is gondoskodott, hogy ha a szerződés életbelépésétől számított hat hónapon belül nem jelentkezik örökös egy megtalált ingósággra, a kérdéses javak a vallási vagy faji okból való üldözöttek képviselő szervezetére szállnak át. „Az átruházott javakat ezek a szervezetek az említett magyarországi összességek, szervezetek és közösségek életben maradt tagjainak támogatására és helyreállítására fogják fordítani.” Ez a bizonyos képviselő lett az 1947 áprilisában megalakult *Országos Zsidó Helyreállítási Alap*, amelynek létrehozását már az 1946/XXV. törvény is meghirdette. A megfelelő kártérítés tehát elvben a Magyarországon bekövetkezett tulajdonvesztésért járhatott – kétesnek tűnő ígéret, hiszen az 1945 vége óta működő *Elhagyott Javak Kormánybiztossága* kvázi egyformán kezelte a deportált zsidók és a Nyugatra szökött horthysták hátrahagyott javait. Mivel már a fegyverszüneti egyezményt ki-

Kérvény a 450 kg súlyú iratanyag kiküldésére.
1958. március 12.

hirdető rendelet óta papíron a zsidóság a többi polgárral egyenlő biztonságot és védelmet élvezett, a kormánybiztosságon belül nem jött létre az a karitatív osztály, amely csak a zsidók segélyezésével foglalkozott volna. Az örökös nélkül maradt zsidó vagy nem zsidó vagyon pedig 1948-ig, az intézmény megszüntetéséig a saját kötelekében maradt vagy pedig szinte feltűnés nélkül betagozódott az időközben államosított magyar gazdaság vérkeringésébe.

A Szövetséges és Társult Hatalmak jogot formálhattak arra, hogy lefoglalják vagy felszámolják azokat a magyar javakat, amelyek a békeszerződés megkötésekor területeiken voltak. Németország, mint már említettük, kivételt képezett. Itt elvben ki kellett választani visszaszolgáltatásra a magyar értéket, amelynek azonossága megállapítható volt és amelyet német hatóságok hurcoltak el.

A megszálló hatalmak is sokat mulasztottak, a magyar kormány még többet: az elveszett károkért nem adott kártérítést, de még azt sem szolgáltatva vissza az eredeti zsidó tulajdonosnak vagy örökösnek, ami visszakérült az országba. Ezek egy része azonosítható volt, a többi egy kis jóakarattal azonosítani lehetett volna. Elvégre léteztek, részben zsidó grémiumok képviselőiből álló bizottságok, amelyeknek a birtokba adás megszervezése lett volna a feladatuk. Mivel a koalíciós kormány jogászai felsőbb jelzésekre attól tartottak, hogy külföldön jelentős magyar zsidó vagyon található és ennek visszaadása a nem zsidó lakosság szemében szálka lenne, a jogi intézkedések hatáskörét igyekeztek a felkutatás és visszaszállítás folyamata mentén meghúzni. Az aranyvonatnak a francia megszállási övezetből visszaszállított arany- és ezüstrakománya vagy a Nógrád megye főispánja által, 1944-ben zsidó lakosoktól elvont egyládányi arany- és ezüsttár-

Willy Brandt

gyai a nem azonosítható értékek kategóriájába került, míg a 150 tatabányai, 99 nagykovácsi zsidó polgár külföldre került és 81 buchenwaldi áldozat hazaszállított értékei, annak ellenére, hogy mintegy 30 eredeti tulajdonos még életben volt, központi utasításra mégsem kerültek kiadásra. Helyette átutaltak 30 000 forintot a *Zsidó Helyreállítási Alap*nak, amely 1950-ben személyenként 1000 forint összeg különsegélyben részesítette azt a 30 személyt, akiket jogilag és erkölcsileg az aranyórák és fülbevalók stb. illettek volna meg.

A magyar zsidóság kilátástalan helyzetére mindazonáltal a párizsi békeszerződés hírhedt 30. cikkének 4. bekezdése tette rá a végső pontot: „(...) bármely egyéb rendelkezésnek érintetlenül hagyásával Magyarország a maga és a magyar állampolgárok nevében lemond, minden, Németországgal és német állampolgárokkal szemben az 1945. évi május 8-i állapot szerint fennálló igényről (...)”

Legkésőbb ezekből a sorokból megérthette a magyar zsidóság, hogy sem saját hazájától, sem pedig Németországtól szenvedéseinek enyhítéséért jóvátételt vagy kárpótlást egyhamar nem fog kapni. Még akkor sem, ha a magyar békeszerződés megszületése pillanatában Németország jogilag nem is létezett. A kérdőjel nélküli kérdést a magyar Pénzügyminisztérium 1949-ben végérvényesen lezárta:

„(...) Az nem kétséges, hogy az 1946. évi XXV. Tc. történelmi indoklottsága elenyészett és célzatában idegenné vált az izraelita felekezeti dolgozók nagy többségére – akik a munkások és dolgozó parasztok államának – a Magyar Népköztársaságnak minden célkitűzésével azonosítják magukat.”³

Azok pedig, akik ezt nem mondhatták el magukról, ekkor már a szabad világban éltek.

A SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG ÉS A MAGYAR ZSIDÓSÁG

Senki sem lehet annyira gazdag,
hogy engedménnyel megvásárolhatná
ellenségét.

OTTO VON BISMARCK

Ahhoz, hogy a háború legnagyobb károsult csoportjának, a zsidó üldözötteknek kártérítéséről egyáltalán beszélni lehessen, szükségeltetett egy kezdeményező fél és egy olyan címzett, akihez kérelemmel lehetett fordulni. Az utóbbi a Német Szövetségi Köztársaság, a Harmadik Birodalom jogutódja lett. 1949 évét írjuk, kihirdették a *Grundgesetz*-et és kancellárrá választották Konrad Adenauert. Ezekben a hónapokban fogantak meg a későbbi jóvátételi törvények. Az új német állam belátta, hogy legitimitációjához szükség van a múlttal való leszámolásra és ezzel párhuzamosan az áldozatok kártérítésére.

1951. március 12-én Izrael bejelentette igényét a kollektív jóvátételre, jóllehet óvatosan, a szövetséges hatalmak közvetítésével. Egy hónappal később Adenauer már személyesen tárgyalt a zsidó állam képviselőivel. A kancellár szeptember 27-i ünnepélyes ígéretét a zsidók elszenvedett veszteségeinek materiális jóvátételéről a szabad világ sajtóorgánumai szó szerint közzölték és lelkesen üdvözölték. Már csak az volt a kérdés, hogy a kollektív igény mely szervezet szájából mondassék ki. Ez is hamar megoldódott: a Zsidó Világkongresszus 1951. október 26-án a New York-i Waldorf Astoria szállodában összehívta a világ nemzeti és nemzetközi zsidó szervezeteit, amelyek létrehozták a Németország ellen támasztott anyagi igények képviseletét, a *Jewish Claims Conference*-et. A dolognak már ekkor volt egy szépséghibája: az erősen izraeli és amerikai kötődésű grémium illetékesége a vasfüggönyön túlra nem terjedt ki. Legalábbis közvetlenül nem. A Szövetségi Köztársaság 1952-ben arra kötelezte magát, hogy az Izraelben élő menekültek integrációját 3 milliárd DM értékben áruszállítmányokkal segíti elő és ezenkívül 450 millió márka pénzügyi támogatást nyújt a *Claims Conference*-nek az Izraelen kívül élő zsidó károsultak segélyezésére.

A *Magyar Izraeliták Országos Irodájának* (MIOI) képviselői felfigyeltek erre a jogcímre, és

„magyar felsőbb szervek utasítására” az ötvenes évek második felében többször is megfordultak a Zsidó Világkongresszus svájci képviselőjénél. Levéltári dokumentumok tanúsága szerint 1957-ben szociális célokra tízezer dollár került átulásra a MIOI-nak a Nemzeti Banknál vezetett számlájára⁴. A magyarok a Claims Conference-t, élén Nahum Goldmann Németországból emigrált zsidó jogásszal, komolyabb célokra akarták megnyerni maguknak, nevezetesen arra, hogy a bonni üvegpalatóba ki-be járó Goldmann ejtsen egy-két jó szót a magyar zsidók német forrásokból való kárpótlása ügyében, valamint lobbizzon annak érdekében, hogy a német hadiüzemekben dolgoztatott magyar kényszer-munkások rákerüljenek az IG Farbenindustrie, Junkers, Krupp, A.E.G. és Telefunken cégek által folyósított egyszeri kárpótlás átvevői listájára. E jogcímen 1967 májusáig 3 257 085 DM folyt be az országba⁵. Abból a bizonyos 450 milliós keretből is részesedtek magyar zsidók, egy részük már Nyugaton 1956 októbere után, a hazaiak pedig 1953-tól, amikor a *Joint*nak távoznia kellett a magyar fővárosból. Ekkor helyükre, ugyan kisebb tőkével, úgymond a távolból a Claims Conference ugrott be. Amerikai források szerint a Claims 1964-ig 270 617 USD⁶ értékben segítette a magyar zsidókat. A támogatások csomagszállítmányok vagy készpénzes átutalások formájában érkeztek hazánkba. A ráutaltaknak valószínűleg az utóbbi módokat lehetett előnytelenebb, mert a MIOI külföldi pénzforgalma az ötvenes évek elejétől a Nemzeti Bank 991.00 számú számláján keresztül bonyolódott, tehát a „banktitkot” gyakorlatban csak az állam ismerhette.

A magyar kormány pontosan tudta, hogy az NSZK-ban milyen kárpótlási törvények láttak napvilágot. A paragrafusokat a Frankfurtban működő magyar külkereskedelmi vállalatok képviselője küldte meg a Külügyminisztérium jogi osztályára. A Majna parti metropolisban a magyar állam dr. Hermann Rheinboldt ügyvéd személyében egy másik előretolt bástyával is rendelkezett. Az őshonos német jogász a negyvenes évek végétől inkább kisebb, mint nagyobb sikerrel, a Nyugat-Németországba kitelepített magyar vagyont visszaszerzésén munkálkodott és emellett ígéretesnek látszó kapcsolatokat épített ki országa jóvátételi hivatalaihoz. A bonyolult jogi passzusokat is ő értelmezte a magyar partner számára. Az 1953-ban, majd 1956-ban foganatosított *Szövetségi Kárpótlási Törvény*, német rövidítéssel *BEG* (*Bundesentschädigungs-*

gesetz), egyéni jóvátételt helyezett kilátásba olyan károsultaknak, akiket faji, vallási vagy világnézeti okokból való üldöztetésük során vagy szabadságvesztésükből kifolyólag testi és anyagi károk értek. E törvény értelmében lehetett saját jogon vagy elpusztult egyenes ági rokon nevében kárpótlási igényt emelni. A kérelmezőnek azonban szigorú lakhatási előírásokat kellett teljesítenie: vagy korábban a Harmadik Birodalom területén élt, vagy 1947-ig DP (= *displaced person*, hontalan) táborban tartózkodott és onnan vándorolt ki, vagy pedig 1953-ig egy külföldi országból települt át Németországba, illetőleg olyan ország állampolgára, amelynek kormánya legkésőbb 1953 októberében diplomáciai kapcsolatot létesített a Szövetségi Köztársasággal. A szigorú előírások közé a törvényhozók egy kis-kaput is beépítettek, amely szerint a bonni kormány a hiányzó diplomáciai kapcsolatokat bizonyos esetekben kvázi létezőnek is tekintheti.

Az 1957-ben kihirdetett *Szövetségi Visszaszolgáltatási Törvény*, német rövidítéssel *BRüG* (*Bundesrückerstattungsgesetz*) alapján olyan elvesztett ingóságokért járt jóvátétel, amelytől a károsultat vagy saját otthonában, vagy üldöztetése során fosztották meg. Ez esetben igazolni kellett, hogy elkobzott javai Nyugat-Németország háború utáni területére kerültek, beleértve Nyugat-Berlint is. A törvény gyakorlatilag bármely ország polgára számára engedélyezte az egyéni kérvényezést, jóllehet a kárpótlás kifizetését szigorúan a diplomáciai kapcsolatok meglétéhez kötötte. A kelet-európai országok polgárai papírforma szerint tehát esélytelennek minősültek.

1955-ben a kárpótlási törvény létezését azonban magyarországi zsidók is rebesgették. Az Igazságügy-minisztérium közjegyzője előtt számtalan magyar állampolgár igazolta, hogy Nyugaton élő rokonát a háborúban koncentrációs táborba hurcolták, vagyis Kovács Kálmán igazságügyi miniszterhelyettes szerint „utáltak a deportálás során elszenvedett testi és lelki szenvedésekre és anyagi károkra is”. A notáriusi feladatkörből politikus lett. Kovács ekképpen zárta Sík Endre külügyminiszter-helyetteshez írott sorait: „Figyelemmel arra, hogy az ilyen nyilatkozatok száma feltehetően növekedni fog, valamint a kérdéssel összefüggő egyéb, külpolitikai vonatkozású meggondolásokra, (...) kérem, hogy a további hitelesítések tekintetében állásfoglalását közölni szíveskedjék.”⁷

A külügy, mivel nem is tehetett mást, zöld utat adott. A minisztérium ettől kezdve tárt ka-

rokkal várta a klienseket, sőt 1956 januárjában a *Szabad Nép* 4. oldalán rövid hírből tájékoztatta azon magyar állampolgárokat, akiket politikai vagy vallási okokból üldöztek és korábbi lakhelyük Németország területén feküdt, hogy forduljanak kártérítési igényeikkel az *Általános Értékforgalmi Bankhoz*. Végül 1957 áprilisában a Párt Központi Bizottsága javaslatára a Partizán-szövetség kötelékében megalakult, bizonyos értelemben a Claims Conference távoli (keleti) rokonaként a *Nácizmus Magyarországi Üldözötteinek Országos Érdekvédelmi Szervezete*, amely összegyűjtötte a magyarországi lakhellyel bíró magyar zsidók kárigényeit. Ezeket 1957. szeptember 30-ig, az erre a célra a budapesti Franklin nyomdában készült, hat forintért beszerezhető német és magyar nyelvű kérdőíveken lehetett benyújtani. A hírt a *Népszabadság* tette közzé augusztus 25-én.

Az idő rövid volt. Az érdekvédelmi szervezet a „német nemzetiszocialista üldözés áldozatainak kártalanítását rendező szövetségi köztársasági törvény (Szövetségi Kártalanítási Törvény 1956. június 29-ről) alapján támasztott igénnyel kapcsolatban” hirdette meg a jogalapot. A sommásan megfogalmazott kérdésekre csak sommás válaszokat lehetett adni, és a bizonyítékokat követelő bekezdések megválaszolása mellől – feltételezhetően – lemaradtak az igazoló dokumentumok. Az elszenvedett károkat forintban kellett megbecsülni és a keresztneveket német fordításban megadni.

1958. március második felében, a BEG alapján előírt leadási határidő előtti hetekben és napokban, a kölni repülőtéren egymás után landoltak a különböző nemzetek chartergépei, többségük Tel-Avivból, fedélzetükön a nyugat-európai és izraeli lakosok egyéni kérelmeivel. 1958. március 14-én a KLM légitársaság járatával Budapestről is befutott a magyar szállítmány: 5-6 csomagban elhelyezett összesen 62 022 rossz németiséggel kitöltött kárpótlási kérvény. Ez az iratanyag nemcsak tartalmilag volt súlyos: a magyar küldemény öt mázsát nyomott. Ezekben a napokban az Értékforgalmi Bank megbízást kapott a Pénzügyminisztériumtól, hogy az illetékes nyugatnémet kártalanítási szervekkel kapcsolatot tartson fenn és bonyolítsa a pénzforgalmat.

A következő napok a szó szoros értelemben sorsdöntőek voltak. Órák alatt kiderült ugyanis, hogy a kérelmeket nem a kárpótlási, hanem a visszaszolgáltatási törvény alapján kellett volna benyújtani, hiszen az előbbi egyértelműen szigorú lakhatási feltételekhez köti az igényjogosult-

ságot, míg az utóbbi elvben „csak” a kifizetést teszi a diplomáciai kapcsolatoktól függővé. A kielégítési eljárást azonban megelőzi a kárigény megállapítása, és ezt a folyamatot nem béníthatja le a diplomáciai kötelék hiánya. Egyénileg azután mindenki kénye-kedve szerint pöröskedhet és hangoztathatja, hogy a német állam alaptörvénye értelmében minden ember egyenlő, állampolgárságától és az ebből fakadó következményektől függetlenül. Rheinboldt e taktika jegyében kívánt eljárni és pedig kollektív igény jogcímen az összes magyar károsult nevében. A szállítmányt tehát szélesebben Nyugat-Berlinbe, a visszaszolgáltatási igények *Központi Bejelentő Hivatalába* kellett átirányítani. A kísérőlevelet a nácizmus üldözötteinek részéről Gáti Ödön (Edmund) főtitkár fogalmazta. Soraiban arra utalt, hogy a magyar zsidóktól elvont Brüg-igények ezúttal a BEG-kérdőíveken találhatók meg. Ezenkívül felkérte a címzettet arra, hogy a már nem fellelhető értékeket készpénz formájában kárpótolja.

A beadványok Spree-parti fogadtatása nem volt túlságosan szívélyes. Dr. Blessin, a bonni Pénzügyminisztérium jóvátételi osztályának vezetője április 22-én udvariasan, ám elutasítóan fogalmazott:

„Ahogyan November [László – D. A.] és Pollák [Miklós – D. A.] uraknak 1957. 11. hó 27-én házunkban folytatott tárgyalás alkalmával említettem, a jelenlegi jogrend alapján nem kínálkozik lehetőség arra, hogy a nemzetiszocialista üldözöttes azon áldozatainak kérelmeit feldolgozzuk, akik állandó lakhelye olyan országban van, amelynek kormányával a Német Szövetségi Köztársaság nem áll diplomácia kapcsolatban. (...) Ilyen esetben ugyanis nincs megfelelő lehetőség, hogy a megbízott német szervek a szükséges kárigényfelmérést el tudják végezni.”⁸

Az ügyet ezzel nem zárták le, sőt magyar részről most kezdték igazán forszírozni. Minden magyar–nyugatnémet kereskedelmi tárgyalás kezdetén, végén vagy szünetében a magyar külkeresek, pénzügyisek és külügyisek menetrendszerűen témát váltottak és elkezdték pedzegetni a jóvátétel kérdését. Az üldözöttek érdekvédelmi szerve és Rheinboldt ügyvéd pedig kitartó szorgalommal gyártotta a beadványokat. Az elutasítást még a két ország közötti rossz viszonytal sem lehetett magyarázni, mint-hogy igazi kapcsolat kizárólag kereskedelmi szinten létezett. De ezenkívül is komoly érdeklődés volt érezhető. A bonni külügy intenzíven kö-

vette a magyar gazdasági élet fejlődését, az ötvenes évek elejétől kezdve negyedévente jelentést kért be a müncheni *Délkeleti Tanulmányi Csoport*-tól (*Studiengruppe Südost*), amely idevonatkozó tanulmányait a *Szabad Nép*, *Magyar Nemzet*, *Népszava*, *Statisztikai Szemle* és egyéb informatori jelentések alapján készítette. A közember filmekből ismerte a magyar pusztát és Piroskát, az aranylábú futballistákat pedig Bernből. Ellenségeskedésre semmi sem adott okot. A hadiállapot beszüntetését igazoló okmányt Dobi István 1955. március 18-án kézjeggyével hitelesítette. Ugyanazon év szeptemberében Moszkva és Bonn szerződést írt alá a diplomáciai kapcsolatok felvételéről. Ez biztató jel volt a magyaroknak. Ettől kezdve a kelet-berlini követség épületében magyar diplomaták rendszeresen ültek le tárgyalni nyugatnémet újságírókkal. E kapcsolatok vezettek el később a nyugatnémet pártokhoz és azok vezetőihez.⁹ (Még az emigrációból is jöttek jelzések, nem is akármilyenek. 1954 novemberében Adenauer kancellár Estorilból levelet kapott Horthytól, amelyben a volt kormányzó arról számolt be, hogy az 1944 őszén aláírt fegyverszünet még nem jelentette azt, hogy a „magyarok képesek lettek volna megtámadni a baráti Németországot”. Adenauer postafordultával igazolta vissza „őméltósága értékes” üzenetét.¹⁰)

1961 áprilisában Georg Blessin vezetésével pénzügyi és gazdasági szakértők tárgyaltak Bonnban Dezséri Lászlóval, az Értékforgalmi Bank igazgatójával és Pollák Miklóssal, a Pénzügyminisztérium osztályvezetőjével. A német fél ekkor ejtette ki a kulcsszót: „globális megoldás”. „Ajánlatát” gyakorlati nehézségek indokolták: a 62 000-es kötegből ugyanis néhány egyéni kérelmet mégis „feltártak”, azaz a Német Birodalom jogutódjaként fellépő alperest, a bonni Pénzügyminisztériumot képviselő berlini *Jóvátételi Hivatal* lezárta, azaz a visszaszolgáltatási igényeket költségmentesen visszautasította. Az ítélet különösen a zsidó lakosságtól még deportálásuk vagy gettósításuk előtt elkobzott javak kártérítésére vonatkozott, mondván, hogy eme javak kifosztása nem okvetlenül német utasításra történt, s még kevésbé valószínű, hogy ezek a tárgyak a háború utáni Németország területére kerültek volna. E két feltétel teljesítése nélkül *de jure* visszaszolgáltatni vagy kártéríteni nem lehetett. A globális javaslat értelmében, csak a koncentrációs táborokban elvett ruháért vagy értéktárgyért járhatott kárpótlás, és csakis akkor, ha a tábor (Auschwitzot leszámítva) a Szövetségi

Köztársaság területén feküdt vagy ha az üldözött Auschwitz érintésével került más táborba vagy hadiüzembe. Ebben az esetben 80%-os egyezségi ajánlatot tennének, amit azzal indokoltak, hogy az elrabolt értéktárgyaknak mindössze 80%-a került annak idején az értékesítéssel megbízott berlini kormányhivatalhoz. A bonni szakértők úgy sejtették, hogy a magyar deportáltak 90%-a került Auschwitzba.¹¹

A hazai elvonások merev elutasításába a magyar pénzügy úgymond nem tudott és nem is akart belenyugodni. Hogy igazát bizonyítsa, történelmi kutatásokba fogott.

Dr. Kisvölcssey Jenő jogtanácsos, a *Pénzintézeti Központ* munkatársa tanulmányútra indult több vidéki városba, hogy ott kifaggassa az egykori szemtanúkat a zsidó lakosság vagyonának összegyűjtéséről. Átütő információkhoz nem jutott, és mint például a „Pécsi BRÜG kutatási munkáról” készített jelentésében írja, a legtöbb ismeretet a levéltár „ún. zsidó anyagából” és a helyi sajtó 1944-es számaiból tudott meríteni. Azt, hogy a fosztogatásokat a németek hajtották végre és ők is szállították ki az értéktárgyakat a Birodalom területére, Kisvölcssey hegyeshalmi kiszállása alkalmával sem tudta alátámasztani. Itt ugyanis kiderült, hogy magyar személyeknek szigorúan tilos volt megközelíteni a német katonai tehervonatokat. A lényeges dokumentumokat, mint például az 1944/45-ös szállítmányleveleket vagy az úgynevezett kocsifelírókönyveket az állomás pedig már régen kiselejtezte.¹² Amit a Pénzintézeti Központ meg akart tudni, azt a történészeknél megrendelt anyagokból vagy a magyar háborús bűnösök vallomásaiból sem sikerült kibányászni. Maradt az NDK Állami Levéltára Potsdamban, amely – mint utólag kiderült – úgyszintén rossz címnek bizonyult. A németek számára kilátásba helyezett dokumentáció azzal a tartalommal, ahogyan a magyarok eredetileg remélték, sohasem készült el.

Viszont Nyugat-Berlinben is beindultak a historiográfiai munkálatok. A helyi jóvátételi bíróság összeállított egy 43 névből álló listát, olyan személyekről, akik 1944–45-ben a tett helyszínén tartózkodtak. A tanúk között volt Otto Hunsche, Eichmann akkori jobbkeze, Edmund Veessenmayer volt budapesti követ, Kurt Becher, Himmler gazdasági különmegbízottja, valamint számos Németországban élő horthysta hivatalnok – díszes társaság! – és néhány disszidált magyar zsidó. Ha a német bíróság az utóbiaknál nem tudott foglalkozást megállapítani,

lakonikusan így jellemzett: ungarischer és idézőjelben „Jude”.

Az egykori tettesek egybehangzóan a területi elv alkalmazását igazolták, tehát szerintük minden magyar értéktárgy a határon belül maradt. Ennyit tudtak, ezt tudták felidézni. 1962-ben már mindnyájuk konok emlékezetkihagyásban szenvedett, Veessenmayer „már csak” a Manfred Weiss-ügyletet tudta rekapitulálni, míg Hunsche (ekkor 51 éves ügyvéd) úgy számolt be, hogy nem lévén konkrét (*feste*) feladata, Endre Lászlóval tartott fenn kapcsolatot. Persze zsidó vagyont nem kobzott el, mert ez a „magyar kormány dolga volt”.¹³ Becher is *blackout*-ról panaszkodott, tudta, hogy eredetileg magyar lovakkban volt érdekelt, de a híres Manyi-istálló evakuálása nála is homályba veszett.

A németek minden oldalról le akarták magukat biztosítani. A Pénzügyminisztérium körlevelet intézett az összes tartományi *Pénzügyi Igazgatóság*hoz, amelyben udvarisan arról érdeklődött, hogy érkezett-e 1944-ben fennhatósági területeikre magyar áru. Az intézmények nemmel feleltek.

A Magyarország területéről elvont zsidó értékek ügyében a német Pénzügyminisztérium megingathatatlan maradt, továbbra is azt követelte a magyar féltől, hogy ezeket a részigényeket hivatalosan vonja vissza, s ennek fejében azt ígérte, hogy azután a táborokban elvett értékekre fog összpontosítani. Ez utóbbiakat az úgynevezett egyezségi irányárlista alapján könnyűszerrel számszerűsíteni lehetett, ha gramm, márka vagy karát adatok álltak rendelkezésre. 1962-ben a „KZ-ügyeknek”, 1956-os újrabeszerzési alapon, ára volt a Szövetségi Köztársaságban. Az Omega férfi arany karórát például 170 márkára, egy márka nélkülit 100-ra taksáltak. A ruházati tárgyak esetében is hasonló volt a helyzet. Férfiruháért 700, nőiért 600 DM-et helyeztek kilátásba. A nemesprémek értékeit külön tabella tartalmazta. A német precizitás netovábbjáról tanúskodik a berlini BRüG-anyagok hivatalában 1962. március 15-én kelt feljegyzés, amelynek értelmében férfikabátok esetében a nemesprémből készült bélés nem emelhetette az egységárat, kizárólag a nemesprém gallérért lehetett különajánlatot kérni¹⁴. A legapróbb részletek sem kerültek el figyelmüket.

Ebből a magyarok viszont megértették, hogy a siker kulcsa a pontos adatszolgáltatás.

Mivel 1957-ben a kérdőívek sebtében, bemondásos alapon és semmiképpen sem a BRüG

előírásai szerint íródtak, utólag kellett a válaszon finomítani. A folyamat, amelyet ma már a *Nácizmus Üldözötteinek Bizottságánál (NÜB)* senki sem tud visszaidézni, a következőképpen bonyolódhatott: Az ügyfelet levélben felszólították, hogy fáradjon be az érdekképviselő központjába. Itt a volt foglyokból álló bizottsági tagok, miközben valószínűleg a bizonyos egyezségi árlista adatait és az eredeti kérdőívet tartották kezükben, felvették a jegyzőkönyvet és a hozzátartozó eskü helyetti igazolást. Hirtelen minden elveszett óra márkás lett és minden gyűrűnek többkarátos briliánsköve támadt. Az adatlapokon az örökösök és a kifelejtett elhunyt hozzátartozók adatai is feltűntek. Az igénylőnek aláírását a Fővárosi Tanács Igazgatási Osztályán kellett hitelesíteni. Ez az anyag került a Pénzügyi Központhoz, amely továbbította a felpereshez, az Értékforgalmi Bankhoz. Itt megnézték, hogy a berlini Jóvátételi Hivatal visszautasította-e már az adott kérvényt (avagy javasolt-e egy elfogadhatatlanul alacsony egyezségi árat). Ha igen, a bank József Nádor téri fiókjából a kérvény egy német tartományi bíróságra került. Vidéki klienseknél nehezebb volt az eljárás, mert őket Budapestre kellett „csalogatni” vagy lelevelezni a kiegészítéseket. A transzparencia végett a külföldi örökösök dokumentálására is nagy szükség volt. Ekkortájt ugyanis az az (ál)hír járta, hogy az ő kártérítésük akadálytalan lesz, és így a summa rövid távon a magyar államkassza éhségét csillapíthatná. A Nyugatra disszidált hozzátartozókra a Pénzügyi Központ azért is fente a fogát, mert abból indult ki, hogy ha ezeknek a BEG alapján havi több száz márka nyugdíjkiegészítés és a BRüG értelmében egyszeri nagyobb kifizetés üti vagy már ütötte a markát, akkor haláluk után vagyonuk devizában a hazai rokonokra szállhatna át.

A magyarok osztottak-szoroztak. Kikalkulálták, hogy a 62 000 beadvány között „csak” 20 000 deportált van, tehát a bűntörvényekről és a magyarországi elvonásokról egykönnyen lemondani nem ildomos. Már csak azért sem, mert Kurt May az *URO (United Restitution Organization)* frankfurti irodájának vezetője elárulta a magyar pénzügyiseknek, hogy a belga kártérítési igények esetében a szövetségi kormány egy bebútorozott szobára 6000 DM-et adott. Ebben az értéktárgyak is benne foglaltattak (a konyha és mellékhelyiségek egy szobának számítottak).

A Pénzügyi Központ 4800 DM-ben állapította meg egy magyar szoba értékét, és úgy vél-

te, hogy 20 000 deportált mintegy 53 000 szobát hagyott hátra őrizetlenül. Ezért 254 millió DM járna kárpótlásul. Mivel a magyarok nem vonták vissza a belső elvonásokat, a német jóvátételi hivatalok 1962 végén ad actára helyezték az időközben feltárt több mint 10 000 magyar kérvényt. A zároltatási intézkedés (*Sperrmaßnahme*) a hidegháborús viszonyokon túl, a magyarok makacsságának szólt. A restriktiót Bonnban azonban azzal magyarázták, hogy a jóvátételi hivatalok túlterheltek és súlyos munkaerőhiányban szenvednek. Rheinboldt tudta, kihez kell ilyen helyzetben fordulni. Bejelentkezett Martin Hirschhez, a Bundestag jóvátételi bizottságának elnökéhez, aki ekkor a BEG és a BRüG törvénymódosításával volt elfoglalva. Tulajdonképpen ő volt az egyetlen a jóvátételi apparátusban, aki időről időre biztató jelzéseket adott. Ezt a történelmi pillanatot használta ki az érdekképviselő is, és részletes javaslattal állt elő. A Pénzügyminisztérium beleegyezésével hatoldal-as tanulmányt juttatott ki Bonnba, a Szövetségi Parlamentbe. Ebben követelte a diplomácia záradék feloldását, a zsidó javak kivitelét szolgáló kötelező igazolás-szolgáltatás feloldását és a magyar igényjogosultakkal szemben tanúsított bánásmód mielőbbi revidálását.¹⁵ Hirsch megtette a felterjesztést, ám a nyugatnémet honatyák mereven elzárkóztak a magyar javaslatok elől. Azokat az elképzeléseket részesítették előnyben, amelyek nyugati érdekképviselők tollából származtak. Ezekből könyvtárnyi iromány állt rendelkezésre.

Magyarországot nem érintette, hogy a Zárótörvény (1965. május) a diplomáciai nexus felvételének időpontjául 1953. október 1. helyett 1963. január 1-jét jelölte meg, az viszont fájdalmasan érintette a magyar zsidóságot, hogy a bejelentés kötelező leadási határidejére (1959) az új paragrafusok csak nagyon szűk keretek között vonatkoztak. A változásnak csak az '56-os magyar zsidók örülhettek, akik 1963-ban már Nyugat-Európában éltek, azaz legális diplomáciai státussal rendelkeztek.

Csak a Berliini Tartományi Bíróság tudatta Rheinboldttal, hogy nem ismeri el a *Sperrmaßnahme* jogosságát. Az ügyintézés ismét folytatni lehetett. Az Értékforgalmi Bank 41 főre emelte munkaerő-állományát, afféle szocialista vállalatként 1963-ban naponta átlag 117 (szombatonként 65) kérvényt nézett át. A törvényes örökösök regisztrálása úgyszintén a bank hatáskörébe tartozott. A kárbejelentőktől gyakran bekértek

olyan levélborítékot, amelyen a külföldi örökös pontos lakcíme szerepelt. Így akarták elkerülni a félregépelést. Egy korabeli feljegyzésben ekképpen érveltek:

„Népgazdasági szempontból több tízezer Ft megtakarítást jelent, ha a feldolgozás nem húzódik el 1964 végéig, vagy még az azt követő időre is. Ahhoz viszont, hogy az Osztály dolgozói közel háromnegyed éven keresztül szinte megerőltető munkát végezve, minden erőfeszítéssel a vállalt határidőt betartva dolgozzanak, célszerű lenne olyan összegű célprémium kitűzése, amely arányban állna a megerőltető, sok idegességgel járó munkával és serkentené őket a munka minél jobb elvégzésére is.”¹⁶

Azt, hogy az áldozatoknak milyen lelki fájdalmat és munkát jelentett elhunyt hozzátartozóik bevagondozási és elhalálzási időpontjáról, a táborba vitt értékeiről vagy korábbi vagyonáról szint vallani, egy hatóság sem méltatta figyelemre, sőt mi több, időnként még megróvásban is részesítette őket. Lőcsei Ernő osztályvezető szavaival:

„Korábbi tapasztalatom szerint előfordul, hogy egyes ügyfelek nem kooperatívak. (sic!) Kérem ezért az összes ügyintézőket, amennyiben a kiküldésre kerülő levélre az ügyféltől választ nem kapnánk, illetve az ügyfél nem jelenne meg, udvarias, de határozott hangú ajánlott levélben ismételten kérjék fel Osztályunk felkérésére, 8 napos határidő megszabásával. Ha az ügyfél e második levélben foglaltaknak sem tennie eleget, kérem a további teendőket velem megbeszélni.”¹⁷ Ha a külföldi örökös tagadta meg az újabb és újabb adatközlést, akkor megint csak a magyar rokont kérték fel, hogy az erre célra rendszeresített „simli levelet” (sic!) ellenjegyezze. A szakszerű ügyvitel érdekében a részlegvezetőknek, csoportvezetőknek és a bonyolítóknak is le kellett tenni valamit az asztalra. Az említett osztályvezető 1964. november 19-én kelt körözüvényében arra szólította fel munkatársait, hogy szabadidejükben, az év december végéig, „személyenként minimálisan egy, a koncentrációs táborokra vonatkozó szakkönyvet olvassanak el és Dr. Lázár kartársat egy-egy rövid feljegyzésben tájékoztassák afelől, hogy mely oldalszámon és milyen jellegű bizonyító anyagot találtak”. Ha az információ használhatónak tűnt, ki kellett másolni és lefűzni a dokumentációs anyagba. Emellett szorosodott a kapcsolat a *Térképészeti Intézet hadtérképészeti osztályával*, valamint a *Hadtörténelmi Levéltárral*. A kárpótlási

olvi: 500.073 sz.

Árazási utasítás

A német K.Z. Lágerekben elvont értéktárgyak értékelésével kapcsolatban a kilétező W.G.A.-k felé továbbítandó értékelési protokollokban árák tekintetében a következő irányelvek alkalmazandók:

- 1./ minden esetben, ha a fel az eskuhelyetti nyilatkozatban az elvont arany vagy platina ékszer tárgy gramm súlyát is megadja, úgy az szorzandó az arany /DM 5.-/ vagy platina /DM 15.-/ grammonkénti egy-ségárával. /Tehát pl. egy 55 gr.-s női aranylánc értéke 275.- DM-nek veendő fel, és nem a német pénzügyminisztérium árlistájában szereplő 30.-45.- illetve 87.50 DM-nek típusértékében.
- 2./ ha az ékszer nemesfém gramm súlya nem szerepel, abban az esetben a csatolt és a német árlista szerinti típusárak szerinti típusárak valamelyike alkalmazandó. /Tehát az előbbi példát véve: egy női arany nyaklánc 87.50 DM./
- 3./ Brillánsok értékelése. A német árlistában szereplő és blauveiss kövekre vonatkozó 1.100.- DM-nel szemben részben a kereszása, részben mert a kövek 95 %-a nem blauveiss, ezért 1 karát 1.000 DM értékben veendő fel. A nem teljes, helyesebben a töredék kövek értékelése, ha azok karátzása az árlistában szerepel, aszerint értékelendő, ha az árlistában nem szereplő töredékről van szó, pl: 0.3, 0.4, 0.5 stb. akkor az aranyos érték veendő. /lásd az árlista mellékletet, amely magában foglalja egyúttal a foglalati nélküli brillánsok értékelését is.
- 3a./ Bélyeggyűjtemények, hegedűk, fényképezőgépek stb. értékelése attól függ, hogy az igénybejelentők a hegedű, fényképezőgép gyártmányát, vagy az értékesítő bélyegyeket mennyire tudják megnevezni, és az értéket bizonyítani, itt magasabb árák is felvehetők.
- 4./ Mennyiben az ügyfél által közölt adatok irreálisnak látszanak /pl. az ékszerekben összesen 10-15-20 karát értékű brill, vagy 3-5 kg arany, számszámra Napolon/ ha budapesti ügyfélről van szó, úgy buhivandó és a kérdéses adatok vele megbeszélendők, illetve az adatok a realitás síkjára hozandók. Ha vidéki ügyfélről van szó, úgy az lehetőség szerint levelben intézendő el. Ilyen esetekben kívánatos, hogy az ügyfél végleges állásfoglalása irában elfeküdjék az ügyiratban. Abban az esetben, ha az ügyfél ragaszkodik azokhoz az irreális adatokhoz, amelyeket az eskuhelyetti

XXIX-1-7-0

- 2 -

nyilatkozatban megadott, a Protokollt kiállítani nem kell.

Ha a német pénzügyminisztérium illetékes képviselője esokkentett, de realisan látász egyezségi ajánlatot tenne az illetékes W.G.A.-na a következő szövegű elfogadó levelet írmanék:

"X.Y ..... az ügyét vizsgálat tárgyává téve, vagyoni és egyéb körülményeinek figyelembevételével a ..... DM összegű ajánlatot elfogadjuk."

- 5./ A ruházat értékelése a német pénzügyminisztérium 1962. II.12.-én dr. Rheinboldt-hoz intézett levele alapján történik. Ezek szerint a mai N.Sz.K. területén lágerekben történt ruházatalvadás esetén:

férfi ruha	700.-
női "	600.-
fiu ruha /15 éves korig/	350.-
leány " "	300.- DM-ben számítandó.

Auschwitz-i elvonás esetén az előbbi értékek 50 %-a számítandó. Érteltem szerint az utóbbi /50%-os/ árákat számítjuk /bár a magállapodás a többi táborra még nem lett kiterjesztve/ Mauthausen, a Keleti Népkormányzóság- i stb. táborokban elvont ruházatali is.
- 6./ 600.- DM-t számítunk az N.Sz.K. területén kívüli Lágerekben elvont nemesszörmékért, míg az N.Sz.K. területén volt táborokban elvett nemesszörméknél darabonként 1.200.- DM állítandó be.
- 7./ Ha az ügy bonyolítása során a német pénzügyminisztérium, illetve annak illetékes képviselője hajlandónak mutatkozik az általa ajánlott egyezségi összeg átutalására, az értékelésnél a német pénzügyminisztérium csatolt árlistája alapján - a fenti 1 - 6 pontokban részletezettek mellőzésével - az egyezségi megkötötök, az ügyfél nevében.
- 8./ A Magyarországon elvett lakásberendezés, áruaktár értéke az ügyfél által közölt forintértékben /pi-re átszámítva, 1 pi= 5 Ft/ állítandó be. Ha az ügyfél által közölt érték irreálisnak látszik, a fenti 4./ pontban részletezettek szerint kell eljárni.

A fenti 5./ és 6./ pontban foglaltak úgy értelmezendők, hogy az értékelési jegyzőkönyvbe a brutto érték állítandó be és csak egyezségi ajánlat megkötése esetén szabad az 50 %-os egyezségi értékül elfogadni.

XXIX-1-7-0

Az értéktárgyak árazási utasítása

osztály ugyanis szorgalmi feladatul kapta, hogy konzekvensen gyűjtse a németekre vonatkozó terhelő adatokat, és ez alapos tájékozódást követelt meg. Erre 1965-ben leginkább azért volt szükség, mert a 3000 nyugati örökös ügye, Rheinboldt tájékoztatása szerint végső szakaszába lépett és mert Lévai Jenő németül is megjelent könyve (*Eichmann in Ungarn*) a németek fosztogatására „kedvezőtlen” megállapításokat tartalmazott. A csendőrség ténykedésének leírása például nem felelt meg a korábbi állításnak, amely ezekért kizárólag a németeket vádolta. Karsai Eleknek a magyar munkaszolgálatosoktól elvett értékekre vonatkozó szakvéleménye pedig – többszöri sürgetés ellenére – nem készült el időben.

A magyar állam a bonni jóvátételben valuta-injekciót látott, noha annak pénzben kifejezett hatóerejét saját maga sem ismerte pontosan. A statisztikacsinalók 50 millió és 254 millió márka között ingadoztak, attól függően, hogy mikor éppen „mit” számítottak be a BRÜG-be vagy a BEG alapján hány (idős) nyugati rokon nyomára bukkantak. A 62 000 beadványt átszortírozták és borítólapokkal látták el. Az ügyintéző ennek jobb oldalán foglalta össze a tényleges hely-

zetet. Ez háromféle lehetett: „saját kárigény”, „társörökös nincs” vagy „társörökös nyugati”. A magyar állam minden valószínűség szerint addig és azóta sem viszonyult ilyen reverenciával egykori honfitársaihoz. Még az illetékbélyegeket és a fordítási költségeket is a bank állta.

A Pénzügyintézeti Központ határtalan fantáziájára vall, hogy 1965-ben felmerült, netán a svájci *Société de Secour*, a magyar zsidókat segélyező szerv is színre léphetne mint kvázi pénzátvető.

Miközben Magyarországon a játékeret ke-resték, Nyugat-Németország javában kárpótlott: 1959 és 1964 között 13 nyugati államnak folyósított globális jóvátételt, összesen 977 millió márka értékben, ezenkívül 1968-ig (az izraeli globálszerződésen kívül) kárpótlási célokra körülbelül 30 milliárd márkát költött. (Ebben az összegben már benne foglaltattak a szabad világban élő '56-os magyar zsidók.) De ott voltak az álörvosi kísérletek magyar áldozatai is, akiknek egy bonni különalap az 1971-es végszerződésig hosszú küzdelmek után 10 millió márkát juttatott.

A magyaroknak a németek nem tudtak és főképpen nem is akartak helyet szorítani e kiadások listáján, pedig ők is osztottak-soroztak.

Női nemesprém bunda	1.200.- DM
Férfi " "	800.- "
gyermek " "	800.- "
prém-stóla v. cape	600.- "
női szőrmegallér, férfi szőrmegallér	300.- "
szőrme sapka	80.- "
szőrme muff	80.- "
szőrme keztü	25.- "
nemesprémnek számít:	
Astrachan	Luchs
Biber	Nerz
Bisam	Nutria
Blaufuchs	Otter
Breitschwanz	Ozelot
Feh	Persianer
Hermelin	Regandin
Leopard	Edelseal
Fuchs	Silberfuchs
Marder	Skunks
	Weissfuchs
	Zobel

1965-ben megállapították, hogy nem is olyan fenyegető a helyzet: a magyar zsidóság koncentrációs táborokban elvett ingóságának ellenértéke 20 millió márka lenne. Az ügy mégis zsákutcába jutott. A *Szövetségi Kamarabíróság (Kammergericht)* 1965. július 2-án ismét előkerítette az asztalfiókból azt a bizonyos párizsi lemondási nyilatkozatot, és elrendelte, hogy a bíróságok ítéleteikben erre hivatkozzanak. A Pénzügyminisztérium a döntésről a külügyet is tájékoztatta:

„Nem érzem annak szükségességét, hogy Magyarországot felvegyék azon országok soraiba, amelyeket a BRüG 45. paragrafusának 2. bekezdése alapján úgy kezelünk, mintha a Német Szövetségi Köztársasággal diplomáciai kapcsolatot tartana fenn. Efféle döntés beláthatatlan következményekkel járhat a többi, úgynevezett keleti blokk országai körében, amelynek pénzügyi következményét még hozzávetőlegesen sem lehet felmérni.”¹⁸

A Pénzügyminisztérium jogi osztályának ismét át kellett gondolnia az 1947-es passzusokat. Fejtegetéseiben arra jutott, hogy a lemondás csak az akkori clearing szaldóra és a német hadsereg által okozott háborús károokra vonatkozott, hiszen 1945. május 8-án a magyar üldözötteknek még nem volt kártérítési vagy visszaszolgáltatási igénye. Ismét nyelvszakértővel kellett konzultálni, aki az eredeti angol szöveget összevetette a magyar fordítással. Úgy vélték, hogy a „háború alatt előállott károk” (*during the war*) helyett előnyösebb lett volna a háború következtében előállott károkról beszélni. E határozószó

használata esetén senki sem vonhatta volna kétségbe az 1957-ben összegyűjtött beadványok indokoltságát. A 27-es cikk is nagyító alá került. Itt Magyarország „csak” azért vállalt kötelezettséget, hogy az üldözöttek Magyarország területén zár alá vétetett vagy elkobzott javait kártalanítsa. Mivel ezt a magyar állam nem teljesítette és 1965-ben nem akart szegénységi bizonyítványt kiállítani saját magáról, jobbnak látta megkerülni a kérdést¹⁹. Helyette úgy érveltek Bonn felé, hogy 1944. március 19-ig „Magyarország Közép-Európa zsidóságának oázisa” volt. A tragédia „csak” ezután következett be. Most újabb tanúkat kellett szóra bírni. Az Értékforgalmi Bank előszedte utolsó tartalékait, banki korifeusokat 1944-ből: az Angliában élő Sály Alexandert, a Magyar Bank és Kereskedelmi Részvénytársaság igazgatóját, Stehlo Ervint és Tarján Pált, a Magyar Nemzeti Bank nyugalmazott főfelügyelőit, Wilhelm Schuller volt budapesti ékszerkereskedőt, Dr. Kornel Tóbiás nyugalmazott miniszteri tanácsost, a Párizsba kivándorolt Kiss Alexandert, a Magyar Általános Hitelbank igazgatóját és munkatársát, Franz von Frankovicsot. Az imponzáns személyek egy emberként vallották, hogy a németek a székelyekben tárolt zsidó értékeket erőszakosan birtokba vették és elszállították. A bankárok mellett a Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága is nyomást gyakorolt és a modifikált jóvátételi törvények értelmében szót kért. Felkérte a bonni Pénzügyminisztériumot, hogy a meghirdetett, 1966. május végéig (a határidőt később 1967 márciusáig kitolták) leadandó „múltánnyalanságok kiegyenlítésébe”²⁰ vétessék fel az Auschwitzba deportált magyar zsidó asszonyok leborotvált hajzata, amelyet a német hadiipar hasznosított. Ezenkívül 5678 fő utólag nyújtotta be (a magyar fél kifejezése szerint „*nachschiebolta*”) igényét. A szervezet a magyat zsidóság nevében végül 1966 tavaszán személyes találkozást kért Ludwig Erhard kancellártól.

A két ország viszonylatában nemcsak a jóvátételre állt az, hogy amit az egyik fél akar, azt nem feltétlenül akarja a másik. Amikor 1964-ben hatályba lépett a kereskedelmi és fizetési forgalomról, valamint kereskedelmi képviselők felállítását szabályozó megállapodás, Bonn szerette volna elérni, hogy képviselőtének kereskedelmi jogköre konzuláris feladatokra és ezen belül a nyugat-berlini polgárok ügyeinek intézésére is kiterjedjen. Kádárék ebben a kérdésben nem engedhettek, mert az NDK kifejezetten rossz néven vette volna – a Stasi Budapesttról

küldött jelentései már azt is sokallották –, hogy a képviselőlet rejtjelezési jogot kapott. A csatározások így kispályán folytak tovább. Előfordult, hogy a BNV-n az NSZK információs standját a magyar szervezők Etiópia és Nigéria kiállítói közé szorították be, vagy hogy a nyugat-berlini kiállítók nevét „kifelejtették” a vásári katalógusból. Nyugat-Berlin az MSZMP szemében nem tartozott a Szövetségi Köztársasághoz. Emellett Magyarország sziklaszilárdan halogatta a két ország közötti, Bonn által javasolt kulturális egyezmény aláírását. De létezett még egy rendkívül kényes ügy a két ország relációjában. A Kassalban bejegyzett *Népi Szövetség a Katonastrok Ápolására* immáron 1959 óta azon munkálkodott, hogy a keleti tömbben először Magyarországon kezdhesse meg a német katonai sírok renoválását. Az igény a Magyar Vöröskereszthez érkezett be. Kárpáti József főtitkár árukapcsolást ajánlott fel: ha a szövetség a bonni Külügynél eléri, hogy az NSZK kártérítésben részesíti az álorvosi kísérletek (1959-ig) bejelentett 39 magyar áldozatát, akkor a katonatemetők bejáratai megnyílnak a kasseli sírpolók előtt. (A bonni parlament 1951-ben döntést hozott, amelynek értelmében a Szövetségi Köztársaság lakhelytől függetlenül kártérítést nyújt az álorvosi kísérletek áldozatainak.) A nyugatnémet külügyminisztérium, noha kifejezetten értékelte Magyarország „nagyvonalúságát”, nem akarta biztatni a kasseli szervezetet. Később a Magyar Vöröskereszt lelkesedése – az NDK-ból kapott ukázok hatására – úgyszintén alábbhagyott. A kapcsolat mégis megmaradt a szövetséggel, és hallgatólagosan megkezdődött – kisebb magyar cégek bevonásával – az 54 000 német sír rekonstrukciója. Ekkorra az álorvosi kísérletek túlélőinek járó segélyeket már a *Vöröskereszt Genfi Semleges Bizottsága* közvetítette. A balatonkenesei és budapesti német katonai temetőt szervezeten először 1967-ben látogatta meg egy kisebb nyugatnémet csoport.

A „politikai vonalat” változatlanul a PB 1964. október 30-án elfogadott határozata szabta meg, amely távolságtartást javallott. Miközben a Szövetségi Köztársaság neve mellé konzekvensen odabiggyesztették a militarista és revansista jelzőt, a kereskedelmi forgalom látványosan növekedett, és már-már arra kellett ügyelni, hogy ez ne legyen túlságosan feltűnő, illetőleg hogy az összefonódás ne veszélyeztesse Magyarország technikai és gazdasági függetlenségét. Márpedig a népköztársaság adósságállománya (bank- +

áruhitel) a hatvanas évek közepén az NSZK-val szemben 198 millió márkára rúgott.

Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettes Puja Frigyeshez, az MSZMP KB Külügyi Osztályának vezetőjéhez 1966. május 3-án íródott levelében külön hangsúlyt helyezett arra, hogy a náciizmus üldözötteinek kártérítését szorgalmazni és mielőbb rendezni kell.²¹

A nyugatnémet vonalvezetésben időközben fordulat állott be. A gazdasági recesszió ellenére a nagykoalíció (CDU–CSU/FDP) létrejött (1966. december) után Willy Brandt külügyminiszter az „*Ostpolitik*” jegyében egyfajta korai „keleti bővítést” szorgalmazott. Akkor még azt hitték, hogy a „liberális” Budapest lesz a legkönnyebben elérhető. A közeledési szándékot Rolf Lahr külügyi államtitkár tudatta 1967 januárjában magyar tárgyalópartnerével, Péter János külügyminiszterrel. A beszélgetés során felmerült a megoldatlan jóvátétel, és Lahr nem ellenezte a szakértői tárgyalások összehívását. (Egy hónap múlva váratlan fordulat történt: a Varsói Szerződésen belül elsőnek Ceaucescu Romániája vette fel a diplomáciai kapcsolatot Bonn-nal.)

Mindazonáltal a magyarok nem voltak mereven elutasítóak. A *Wiedergutmachung*, ha nem is előfeltétele, de szerves tartozéka lett a reménybeli diplomáciai nexusnak.

A 62 022 magyar kérelmező sorsa bizonyos tekintetben Brandt nyakába szakadt. Az ügy túljutott a holtpontra és lassan kikristályosodtak az új elképzelések. A jóvátételi hivatal ismét kezébe vette a magyar ügyeket – a kamarabíróság korábbi döntése szemlélatomást mégsem volt szentírás.

1967 áprilisában a magyar és nyugatnémet Pénzügyminisztérium képviselői a tárgyalóasztal mögött nagyjából azt számígtatták, hogy ki nek mennyit „ér” egy üldözött. A magyarok a károsultakat három csoportba sorolták, és foglalkozásuktól függően személyenként ezer, kétezzer és ötezer márkát láttak reálisnak. Az összeadási műveletben a vonal alatt 154 500 000 márka szerepelt. A német pénzügyi racionalitás személyenként ezer és ezerötszáz márkával licitálva 75 millió márkában látta a kérdés megoldását, váltig hajtogatva, hogy ez az összeg akkor lesz esedékes, amikor a nagykövetek átnyújtják megbízólevelüket. Nehéz eldönteni, melyik fél viselkedett cinikusabban.

Az alku végül megszületett és a magyaroknak kedvezett. 1968. január 13-án a magyar és né-

met Pénzügyminisztérium parafálta Budapesten a globális megegyezést 150 millió márka értékben. A német financierek felelőtlenül és könnyelműen a következő képlet alapján ajánlkoztak: A 62 000 igényben 74 000 kérelmezőnek a koncentrációs táborokban elvett értéktárgya után jár kártérítés. Ez 140 millió DM lenne. Ezenfelül 8000 munkaszolgálatost 3 millió DM és néhány száz üldözöttet pedig elkobzott üzletei, könyvtárai, versenylovai (stb.) jogán 5 millió márkában illeti jóvátétel²². A tervezetből nem lett végleges megállapodás, hiába vártak rá annyian Magyarországon. A berlini Jóvátételi Hivatalok igazgatója, Helmut Buschbom Franz Joseph Strauss pénzügyminiszter ujjjára kop-pintott; ő ugyanis megint átszámolta a magyar igényeket és 40-50 millióra taksálta azokat. Amúgy is úgy vélte, hogy a magyar anyagok „hamisak”, sőt mi több, „hamisítottak”. Hogy ezt miért nem a budapesti találkozó előtt gondolta át, nem lehet tudni.

Hardo Brückner, az NSZK budapesti kereskedelmi képviselőjének vezetője nemcsak a magyar gazdaság és így a meghirdetett reform pénzügyi vonzatának volt kiváló ismerője. Azzal is tisztában volt, hogy 140 millió márka aktuális kereskedelmi deficit az országából származó exportfelvevő készséget is negatívan befolyásolhatja. Ezenkívül az ő irodájának ajtaján kopogtattak rendszeresen magyar partnerei, akik minden alkalommal kitartó szívóssággal sürgették a várva várt jóvátételt. Brückner állandóan bombázta bonni feletteseit, és abba az irányba próbálta befolyásolni őket, hogy a diplomáciai kapcsolatok hiánya nem akadályozza a jóvátétel kifizetését. A budapesti tárgyalás után azonban a következőkről kapott felvilágosítást:

„Bármely a kelet-európai államokkal szemben végrehajtott előzetes teljesítés csökkenti azok hajlandóságát a velünk való politikai viszony fel-lazítására; mindenekelőtt azok a gazdasági előnyök, amelyeket tőlünk ezek az államok várnak, hatnak majd tartósan az ottani kormányok döntéseire. Egyben ezek alkotják azt az érvet, amelyet Moszkva, Varsó és Kelet-Berlin feketé-ző kormányaival szemben fel lehet hozni. Ezeket az anyagi elvárásokat csak fokról fokra válthatjuk be politikai engedményekkel a kelet-eu-rópai államoknál.”²⁵

E sorok valójában az jelentették, hogy a magyar zsidók kérelmeit, immáron felső utasításra – enyhülés és keleti nyitás ide vagy oda – igno-rálni lehet.

A németek magabiztos fellépése mégis telis-tele volt kétséggel. 1966 novemberében a *Hessischer Rundfunk* forgatócsoportja Budapes-ten járt, hogy egyórás műsort készítsen a buda-pesti zsidóság életéről. A német riporter megfor-dult a zsinagógákban, kóser üzletekben, a Rab-biképző Intézetben, a Nácizmus Üldözötteinek Bizottságánál és a hitközség ebédlőjében is. A Majakovszkij utca körfolyosós házai és az alu-mínium éthordókkal sorban álló hitközségi ta-gok láttán „Magyarország feldolgozatlan múltjáról” beszélt. Interjúalanyait az antiszemitizmus-ról faggatta, és meglephette, hogy Sük (?) főrab-bi, noha antiszemitákról mesélt, határozottan el-vetette az antiszemitizmus létezését az ország-ban. A műsor központi témája mégis a kárpótlás lett. Ennek késedelmét nehezményezték a leg-többben. A felháborodott hangok azonban csak az első változatba kerültek bele. A bonni külügy igazi cenzorként lépett föl, a filmből végül 12 perccel értett egyet. Az ugyan benne maradt, hogy a NÜB-nél a *Ravenburgi Ellátmányi Hivatal* levelét őrizték, amelyben Magyarországon élő kérelmezőjét (egy volt Waffen SS özvegyét) afe-lől tájékoztatja, hogy – háborús áldozatként – havi 100 márkás nyugdíjkiegészítésben részesül. E felvétel azonban kiegészült a Munkaügyi Mi-nisztérium egyik osztályvezetőjével, aki legalább két percben részletezte a törvényt, pontról pontra. A riport azzal a megállapítással zárult, hogy a diplomáciai kapcsolatok felvétele mindkét or-szág számára igen előnyös lenne.

JÓVÁTÉTEL KELET FELÉ

1969-ben a bonni minisztériumokban ismét latolgatni kezdték a keleti nyitás esetleges veszé-lyeit. Mint mindig, most is ennek pénzügyi kö-vetkezményeire gondoltak. Először a reparáció kérdéskörét járták körül. A Potsdami Egyez-mény, illetőleg a fegyverszüneti megállapodások megszabták a győztes országoknak járó repará-ció összegét. A Szövetségi Köztársaság ekkor még létezett. Az 1953-ban aláírt *Londoni Adósság-egyezmény* (*Londoner Schuldenabkommen*) keretében az NSZK rendezte a háború előtti tartozásait az aláíró nyugati államokkal (Jugoszlávia közöttük volt), és arra kötelezte magát, hogy a második világháborúban okozott károk jóváté-telét Németország egyesítését követően kétolda-li szerződésekben fogja szabályozni. A paktum a Harmadik Birodalom egykori szövetségesei ese-

tében úgy rendelkezett, hogy az 1939 és 1945 közötti károk rendezését illetően továbbra is a mindenkori „idevágó” (*einschlägig*) jogalkotások paragrafusai maradnak érvényben. A párizsi béke annak rendje s módja szerint ilyennek számított.

Amikor a reparáció mint dilemma az „Ostpolitik” jegyében felmerült, Bonnban egyértelműen úgy vélték, hogy Lengyelországtól kell a legkevésbé tartani, mert Varsó 1953-ban, a Szovjetuniót követve lemondott reparációja még nem teljesített részéről. Ma már biztosan nem szívesen beszélne az arról volt bonni vezetők, hogy feljegyzéseikben többször is kifejezésre juttatták: Lengyelország kvázi jobban nem is járhatott volna, mint az országhoz csatolt egykori német területekkel. Azt azonban elfelejtették megemlíteni, hogy a földrajzi gyarapodás nem a reparáció része, hanem Jalta öröksége volt.

A londoni egyezmény elvben följosította a Szövetségi Köztársaságot, hogy adott esetben maga is benyújthat számlát a népi németek kitelepítéséből származó veszteségek kielégítésére. A bonni külügy a 60-as évek végén csak hozzávetőlegesen tudta számszerűsíteni az effajta keleti károkat²⁴, ám az igény artikulálása bel- és főleg külpolitikai szempontból semmiképpen sem jöhetett és jött szóba. Maga a kutatás is halkán zajlott, a külügyi munkatársakat instrukciókkal látták el arra az esetre, ha például a koblenzi levéltár rákérdezne a megbízás okára. A helyes válasznak körülbelül így kellett hangoznia: hipotetikus felmérésről van szó, a Szövetségi Köztársaság normalizálni óhajtja kapcsolatát Kelet-Európával, és e folyamat keretén belül egy össznémet békeszerződésre készül fel. Az persze világos volt, hogy a kitelepítések mögött hadi jellegű események rejlettek, tehát ha már ellenszolgáltatásról volt szó, ez inkább a reparáció tárgykörével konveniólt. Ezért végkielégítést kérni politikailag nem korrekt. Ami pedig a kitelepített egyéneket illeti, őket az 1952-es *Lastenausgleich* keretében a szövetségi kormány veszteségükért (háztartás, takarékkönyv stb.) kárpótlásban részesítette²⁵. A jóvátétel a mindenkori államok tulajdonába átment ingatlan értékére nem vonatkozott.

Noha a német politikusok nem láthattak a jövőbe, ösztönük úgymond nem volt első osztályú.

Kitérő: 1970 decemberében a Varsói Szerződés aláírása után Lengyelország szerződésben „normalizálta” viszonyát a Német Szövetségi Köztársasággal. Itt megint írásba foglalták, hogy Lengyelország lemond mindennemű repa-

rációs igényéről, leszámítva a természetes személyek által elszenvedett károkat. Tehát reparáció alatt nem értettek jóvátételt. 1975-ben az NSZK egy újabb megegyezés keretében rendezte a volt lengyel kényszermunkások nyugdíj- és balesetbiztosításából származó kötelezettségeit. Az újraegyesítést követően pedig a 2 + 4 szerződésben (1990. szeptember 12.) a második világháború győztes államai újból kijelentették, hogy nem támaszthatnak reparációs követeléseket.

Ennyit a közvetlen előzményekről. 2004-ben a németországbeli *Ellützten Szövetsége* (BDV) követelésekkel állt elő: Berlinben létrehozna a kitelepítettek központi emlékhelyét és szorgalmazná az egykori népi németek kártérítési követeléseit Lengyelországgal szemben. Amikor Schröder kancellár ez év augusztusában a varsói felkelés évfordulós megemlékezését jelenlétével tisztelte meg, Marek Belka kollégájának tudomására hozta, hogy a bonni kormány nem ért egyet a projekttel. A fogaskerek lánc szemlátomást ekkorra már mozgásba lendült. A kitelepítettek magánügynöksége, a „*Preussische Treuband*” Németországban élő kliensei nevében kártérítési követelésekkel bombázta a lengyel bíróságokat, amire válaszul ez év szeptemberében a szejm felhívást intézett kormányához, hogy a német hadsereg okozta károkért reparációs követeléssel álljon elő Bonnban. A parlamenti képviselők azzal érvelnek, hogy 1953-ban és 1970-ben Lengyelország nem volt szuverén állam és a reparációról kizárólag a szovjetek nyomására mondott le. Ezzel egyidejűleg kijelentették, hogy a lengyel népi németek kárpótlása szóba sem jöhet. 2004-ben megint a lengyel–német viszony mélypontjáról beszélnek.

1970-ben Bonnban viszont nem magától a reparációs követeléstől tartottak. Noha a téma ekkorra megint terítékre került: 1970 márciusában, a két Németország első hivatalos találkozásán Erfurtban Willi Stoph konkrét kéréssel fordult Brandt kormányához és 100 milliárd DM (sic!) reparációs juttatást igényelt. Beadványát azzal indokolta, hogy országa a Szovjetunió reparációjára sokkal többet költött, mint a Szövetségi Köztársaság²⁶. Feltehető, hogy ezt a csillagászati összeget a keletnémet fél sem gondolhatta komolyan.

Ennek ellenére Bonn kizárta annak lehetőségét, hogy Lengyelország is jelezhetné hasonló igényét. Helyette úgy gondolták, hogy a szocialista országok a reparáció alatt a személyi károkat, tehát (a zsidók mellett) a kényszermunkások, ellenállók és a partizánok jóvátételét is ér-

tik. A károsultak e csoportja viszont *per definitionem* nem tartozott a kárpótlási törvények (BEG és BRüG) kedvezményezettjeinek, a tipikus nácizmus-üldözötteknek a kategóriájába. A kelet-európai jóvátétellel foglalkozó tárcaközi bizottság²⁷ 20 milliárd márkában kalkulálta ki summa summárum a Keletről leselkedő aktuális veszélyt. Az összegbe a Szovjetunióban élő zsidó és nem zsidó lakosok igényeit is beszámították. A szociáldemokrata kormány tudta, hogy ilyen kiadásokat választói előtt, akik között hadiözvegyek, árvák, népi német üldözöttek is voltak, nem tud hitelesen képviselni.

A kelet-európai zsidó áldozatok kártérítése két szempontból volt érdekes: ha a potenciális kérelmezők már helyzetben belül, azaz a szabad világban tartózkodnak, vagy ha még bevándorolni készülnek. Az 56-as magyar zsidókat (kb. 20 000) érintette a '64-ben módosított kártérítési törvény, a '68-as csehszlovákiai zsidókat (kb. 4000) és az esetleges későbbi disszidenseket viszont még nem. Minthogy a „Post-65-ös” szabályozás napirenden volt, a bonni politikusok a Joint európai képviselétől igyekeztek bevasalni a prognózist. „Elképzelhető, hogy Magyarországról 10 000 zsidó fog kivándorolni, attól függően, hogy romlik-e a zsidókkal szemben éreztetett politikai hangulat. A lengyel események óta (az 1968-as lengyel anticionista kampány következtében 25 000 lengyel zsidónak kellett elhagynia hazáját) a magyar zsidók köreiben hiedelmek kaptak szárnyra”²⁸ – hangzott a hazánkra vonatkozó jóslat (a többi szocialista ország kivándorolni készülő zsidó vallású polgárainak száma ezres nagyságrendben belül maradt).

Eszerint a disszidálni óhajtó magyar zsidók nem fenyegettek különösebb veszéllyel. Milyen igénnyel állhatnak elő az otthon maradottak? Bonn úgy számította, hogy Kelet-Európában a Szovjetuniót is beleértve 211 000–368 000 „tipikus nácizmus-áldozat” élt, akiknek jóvátétele 844–1474 millió DM-be kerülne. A magyar kérelmezők számát 25–28 000 főre saccolták. Ha csak a deportált túlélőket vesszük, ez nagyjából meg is felelt a valóságnak. Nekik, a tárcaközi bizottság kimutatása szerint 100–112 millió DM járt volna.

Összességében megállapítható: a szövetségi tárcák abból indultak ki, hogy diplomáciai kapcsolatok hiányában nem fenyegeti az országot különösebb veszély, már csak azért sem, mert a kárpótlási törvények módosításakor az igénybejelentésre vonatkozó 1958-as határidőt egészében nem datálták későbbre. A „morális és huma-

nitárius” elv, azaz a jóvátételi törvények mozgatórugója a keleti országok esetében pedig figyelmen kívül hagyható, mert ott „olyan polgárok élnek, akik azon rezsimeket szolgálják, ahol az emberi jogokat nem tartják tiszteletben”²⁹. Ám a mérleg másik serpenyőjében Bonn keleti ambíciója volt, a baráti status quo helyreállítása, és a hegeli dialektika ennél a pontnál a bizonyos 62 000 beadványába ütközött. Számolni kellett azzal, hogy a lavinát a magyar zsidók fogják elindítani.

„KÉTSZER AD, AKI GYORSAN AD”.

A VÉGLEGES MEGOLDÁS

A magyar kül- és belügy árgus szemekkel figyelte a Szövetségi Köztársaság keleti politikáját. A jelek biztatónak tűntek: 1969 áprilisában az NSZK az NDK tudomására hozta, hogy készen áll elismerni a fennálló német határokat, és októberben Moszkva javaslatot tett az erőszakról való lemondást tartalmazó egyezményre. A belnémet fejlődés harmonizált a világpolitikai eredményekkel. A NATO-ban megkezdődtek a tárgyalások a haderő csökkentéséről és az NSZK csatlakozott az atomsorompó-egyezményhez. A Brandt vezette új kormány (SPD/FDP) az enyhülés jegyében látott munkához.

Péter János külügyminiszter 1970 januárjában a nyugatnémet állami televízió (ARD) műsorában ékes németességgel hozta a nézők tudomására, hogy Magyarország, miközben lelkesen üdvözli a „felszines álnyugalom” befejeztét, a jelen helyzetben készen áll javítani viszonyát Bonn-nal, elsősorban gazdasági tekintetben. Azt mindenképpen leszögezte, hogy kollégájának, Walter Scheel miniszternek a Hallstein-elv feloldására tett ígérete kedvező fogadtatásra talált Magyarországon. Péter mindazonáltal rendkívül ügyelt arra, hogy fejtegetései ne lépjenek túl a konkrétum határvonalán. Pedig sokat tudott, például azt, hogy a pénzügy megint azontöri a fejét: miképpen tudná bevasalni, ha nem is a német hadsereg okozta második világháborús károkat, de az amerikai megszállási övezetben maradt magyar javak ellenértékét (30–40 millió dollár), taktikusan elhallgatta.

Ekkorra Bonn újabb példakkal bizonyította, hogy Kelet igenis a szívügye. 1970 márciusában és májusában Erfurtban, majd Kasselben találkozóra került sor a két német állam kormányfője között, az év folyamán aláírták a német–szovjet szerződést a status quo normalizálásáról és a

Szövetségi Köztársaság elismerte az Odera–Neisse-határvonalat. Minderről néhány évvel korábban Rolf Lahr Budapesten csak feltételes módban beszélt.

1970 nyarán a magyar–német kárpótlási ügyben az illetékesek ismét felvették a fonalat. Dr. Feax de la Croix, a bonni Pénzügyminisztérium jóvátételi igazgatója által vezetett magas rangú delegáció komoly szándékkal érkezett Budapestre. Az iratokból nem derül ki, hogyan értékelték a magyarok Helmut Buschbom részvételét. Elvégre az 1968-as előszerződést ő buktatta meg. A magyarok magabiztosan ültek a tárgyalóasztalhoz. Réti Károly, a Pénzügyminisztérium főosztályvezetője még az év elején rámutatott arra a pontra, ahol a németek sebezhetőek: „Eredményt csak akkor várhatunk, ha az igényeket a legnagyobb eréllyel és következetesen képviseljük, és a nemzetközi közvélemény segítségét is igénybe vesszük; ez utóbbira az NSZK éppen az ilyen természetű kérdésekben igen érzékeny. (...) Ettől hosszú ideig tartózkodtunk, előbb a német választásokra, majd a Brandtkormány kezdeti nehézségeire való tekintettel. Az idő azonban ellenünk dolgozik. Az igénylők jelentős része meghalt, és az évtizedes huzavona során, sokan örökösök nélkül vagy külföldi örökösökkel. Minthogy Izrael és a nyugat-európai országok vonatkozásában az igények rendezése nagyjából megtörtént, az érdeklődés is megcsappan és az idő egyre jobban elmosza az Izraellel kötött megállapodás szerint „kimondhatatlan bűncselekmények” – az angol szövegben *„unspeakable criminal acts”*, a német szövegben *„unsagbare Verbrechen”* – emlékét és a miattuk érzett lelkiismeret-furdalást.”³⁰

A magyar partnerek nyilván minden mellékmondatukkal finoman erre emlékeztettek. Ám a német delegációt is ellátták instrukciókkal. A külügy felhatalmazta, hogy a jóvátételi szerződést esetleges áruhitellel kapcsolja össze, tudván, hogy a magyar fél az „akció” során néhány ezer Volkswagen gépkocsi megvásárlásának lehetőségét is mérlegelte. Egy nagyobb hitelkonstrukció is felmerült. Ez esetben a diplomáciai kapcsolat hiánya nem lett volna akadály.

Miközben az Értékforgalmi Bank a többmillió átutalásban gondolkodott, szemlátomást a kisebb bevétellel kecsegtető ügyeket is forszírozta. Nyomára akadt például négy magyar zsidónak, akik a '60-es években Nyugat-Berlinben telepedtek le. Informátorok súgták meg, hogy e személyek a Szövetségi Kártalanítási Törvény értelmében már kárpótláshoz jutottak, és e mel-

lett csinos nyugdíjpótlékban is részesülnek. A bank egyik munkatársa 1970 októberében szolgálati útra indult a berlini exklávéba, hogy a kiszemelt jómódú „áldozatokat” hazaédesgesse. A csalétek nyilván az az ígélet lehetett, hogy devizabeszolgáltatás esetén boldog devizabelföldivé válhat. Az állam majd szemet huny és nem firtatja a disszidálás okát.

Útravalóul a következő feljegyzést vitte magával: „A különböző forrásokból beszerzett információk lapján, Dr. Czibók kartársnak az a benyomása, hogy a fentebb felsorolt 4 ügyfél hazatérése alkalmával, illetve már azt megelőzően, az év végéig, fejenként minimálisan 40-50 000 DM-et utalnának át, megfelelő rábeszélési lehetőség esetén. Ennek folytán a szóban levő akcióból kifolyólag kb. 160 000 devizabevételre számítanánk, a fenti 4 ügyből. Ennek következtében BEG-devizabevételeink – figyelembe véve a jelen feljegyzésünk első részében említett 100 000 DM-et is – összesen minimálisan kb. 260 000 DM-et tennének ki, de lehet, hogy ez az összeg a 300 000 DM-et is elérné.”³¹ Úgy látszik, minden fillérre szükség volt.

Dr. Karl Schiller szövetségi gazdasági miniszter októberre jelentette be érkezését Budapestre. Jövetele körül nagy volt az izgalom, mert Lahr államtitkár után ő volt a ranglétrán a legmagasabb politikai személy, akivel érdemben lehetett tárgyalni. A gazdasági szektor pedig maga volt az alfa és ómega. A kereskedelmi kapcsolatok liberalizálásába kiválóan bele lehetett csomagolni a jóvátételt. A szubtilis jelzést Schiller megértette, és sajtótájékoztatóján ünnepélyesen bejelentette, hogy a „kérést a legnagyobb komolysággal fogja kormánya felé tolmácsolni”³².

Nem kétséges, hogy a Magyar Népköztársaság nem a zsidók kárpótlásában, hanem sokkal inkább a gyors devizaszerzésben volt érdekelt. Az árukapcsolás ugyan elmaradt, de 1971. január 22-én a német Pénzügyminisztérium és az Értékforgalmi Bank (utóbbi a Nácizmus Magyarországi Üldözötteinek Országos Érdekvédelmi Szervezete megbízásából) 100 millió márkában³³ állapította meg a 62 022 magyar kérvényező összkárpótlását. A németek feltételként szabták meg, hogy a magyar fél vonja vissza az összes egyéni bírósági eljárást és a három részletben átutalandó összeg elosztásáról maga gondoskodjék. Az álorvosi kísérletek magyar áldozatainak részére 6,25 millió márkát parafáltak. Cserébe az NSZK kereskedelmi képviselőlet felruházta a konzuláris feladatok intézésének jogával.

Most megint számolni kellett, ráadásul az oly sokszor átkönyvelt és módosított eredeti beadványok alapján. Volt, ami könnyen ment: Dr. Rheinboldt 1 millió márkás tiszteletdíjat kapott, a Nyugaton élő örökösök számára 3 milliót különítettek el. Ez az összeg Németországban maradt. A bank 7,5 százalékos „biztonsági alap” készítését rendelte el és a forintfedezetet 90 millió márkára írta ki, tehát az államnak eleve 6 milliós „mentőövet” dobott oda, azzal a megkötéssel, hogy az „aranytartalék” a kártalanítási összeg számfejtése után, elvben felosztásra kerülhet. 90 millió márka 1:8 átváltással 737 millió forintnak felelt meg³⁴. 1971-ben a gyakorlatban már nem számított, hogy a jogcímet BEG-nek vagy BRüG-nek hívják. Átkeresztelték őket „kategóriákra”. 13 000 Ft járt volt deportáltaknak saját jogú kárigény alapján³⁵, 6500 pedig az örökösöknek. Akik hazai kár miatt támasztottak követelést, 4000, illetőleg öröklött hazai kárigényként 3000 forintot kaptak. A fölosztási elveket a Minisztertanács jóváhagyta. Az igények elbírálása és rendezése a Nácizmus Üldözötteinek Érdekvédelmi Szervezetének lett feladata. A folyósítást az Értékforgalmi Bank végezte a megállapított 2,5%-os jutalékért. Az OTP többpéldányos nyugtagarnitúrát bocsátott ki, a kedvezményezettnek ezzel kellett 30 napon belül a pénztárhoz járulni. A papírlapokon a javítás és radiózás nyomait nem fogadták szívesen. Az eljárás bürokratikus volt. A banknak minden egyes ügyiratot ellenőriznie kellett. Egy korabeli olvasói levél sokat elárul: „(...) Miután a bank jelentkezése késett, egy levelezőlapon megreklamáltam az ügyemet, mire válaszul egy stencilizett űrlapot kaptam, pirossal aláhúzva, hogy a korábbi ügyszámra hivatkozva ismétlem meg az adatközlést. »Ügyszámunk megadása nélkül a levélben foglaltakat – őszinte sajnálatunkra – előjegyezni nem tudjuk«. Aláírás: Kósáné.”³⁶

Kósáné tehát egy szem volt a láncban, s feltehetően az Értékforgalmi Bank Kártalanítási Osztályán vagy inkább a Nyugdíjasok Kiértékelő Csoportjában tevékenykedhetett. Az aktákat itt vizsgálták át, postázták az értesítő leveleket (hetente minimum 110-et, szabad szombatos héten 100-at) és a reklamációk zöme is ide érkezett. Az utóbbi abból adódott, hogy aki az eredeti kérdőíven nem, csak az eskü helyetti nyilatkozatban tüntette fel elhalt szüleit vagy testvéreit, hiába számított halottai jogán is kárpótlásra. Elvileg értük, illetve elveszett tárgyaikért a 60-as években pénzt ígértek. A *nachschieboldt* személyeket a német pénzügyi szervek azonban sohasem

Karl Schiller szövetségi gazdasági miniszter

fogadták el, és a globál kártérítés összegének csökkentését is e ténnyel magyarázták. Mostohagyerek után *per statutum* nem lehetett örökölni. Egyszóval az ügyfelek többszöri becítálása részben fölösleges volt. Az adatgyűjtés akkorigiban csupán azt a célt szolgálta, hogy magyar fél a bonni Pénzügyminisztériummal folytatott tárgyalások során minél magasabb károsultszámmal tudjon érvelni. Az évek folyamán ezeket a becsempészett kárigényeket a bíróság sorra visszadobta, ám az Értékforgalmi Bank elfelejtette erről tájékoztatni az érintetteket. Mint utóbb kiderült, azért, mert „nem akarták az ügyfeleket fölöslegesen izgatni”. Azt azonban egy feljegyzést gyártó bankhivatalnok sem merte leírni, hogy az 1957-ben meghirdetett akciót kellett volna pontosabban előkészíteni vagy még 1958-ban a visszaszolgáltatási törvény alapján az adatokat újra felvenni. Elvégre a BRüG leadási határidejéig, 1959 tavaszáig erre lett volna idő. Az Értékforgalmi Bank osztályvezetője szerint megint csak a károsultak tehetek mindenről. Mintha csak az előőrs nem lett volna eléggé körültekintő. 1971. november 15-én kelt „Észrevételeiben” Lócsei osztályvezető ekképpen ítélkezett:

„Mindenkinek módjában állott annak idején az egyértelmű és világosan megfogalmazott kérdőíveken [*Fragebogen*] összes elhunyt hozzátartozóit felsorolni, és ha ezt nem tette, annak anyagi következményeit viselnie kell. Mint a NÜB elnöksége előtt ismeretes, kb. 400 000 magyar állampolgárt öltek meg Auschwitzban, és ha a most panaszt tévő ügyfelek annak idején nem mulasztották volna el összes elhunyt hozzátartozóikat 1959. április 1-jéig bejelenteni, úgy lényegesen nagyobb számú károsult után lehetett volna globál kártalanítási összeget követelni az NSZK Pénzügyminisztériumától.”³⁷

Egy másik ellaborátumában arra kérte kollégáit, hogy a kísérő leveleket egyszerűen, azaz közérthetően fogalmazzák, mert az „ügyfelek jelentős száma öreg, sőt primitív, akik a túlságosan hivatalos nyelvezetet nem értik meg”.

A hetvenes évek elején a posta nem tudott minden levelet a feladóhoz eljuttatni; ilyenkor „meghalt” vagy „ismeretlen helyre költözött” megjegyzéssel visszaküldte a banknak. Ezekből a sikertelen kézbesítésekből lettek a „negativizált ügyiratok”, belső zsargonban a „zaccos ügyek”. Feldolgozásuk csak 1974 nyarán kezdődött meg.

Minthogy az adatrögzítés akkoriban még papíron történt, a későbbi megkeresésekre tekintettel a Pénzügyminisztérium nemrégiben számítógépes táblázatot bocsátott a NÜB rendelkezésére. Itt az igénylők nevei mellett a jóvátétel átvételének időpontja, a négy kategória közül a számára kijelölt (vagy kijelöltek) szerepel. A kifizetések 1975. december 31-ig tartottak. A kimutatás 62 904 sort tartalmaz. Dr. Szenes Iván, a NÜB titkárának számítása szerint a felosztás a következő séma alapján történt:

20 897 deportált személy saját jogon 13 000 forintot plusz 7500 forintot kapott, 53 285 személy lágerben vagy azóta meghalt hozzátartozója után személyenként 6500 forintot vett át, 25 374 fő hazai kárigénye jogán 4000 forintot és 316 személy elhunyt munkaszolgálatos vagy gettóba zárt halott hozzátartozója után 3000 forintban részesült.

Idős és beteg személyeket soron kívül is kiértékeltek. Szenes információja szerint 5000–6000 ember nem vette fel a neki járó összeget. A Pénzügyminisztérium későbbi igazolása alapján 876 860 000 forint került szétosztásra úgy, hogy az álorvosi kísérletekre átutalt összegek maradványát képző 17 178 127 forintot is jóvátételi célokra használták.

Induljunk ki abból, hogy a magyar állam nem nyereszkedett az ügyön. Az is logikusnak tűnik, hogy a 62 000 beadványból majdnem 100 000 jogalap lett. Ez az jelenti, hogy egy személy saját és halottja jogán is részesült kártérítésben (ha az eredeti kérdőíveket helyesen töltötte ki) vagy azt, hogy gettóban és lágerben is volt. E számítás értelmében a 90 millió DM-ről kiírt forintfedezetet mégis kiegészítették. Az Értékforgalmi Banknak 2,5%-os és a NÜB-nek járó 3%-os ügyviteli jutaléknak azonban nyoma veszett. Az utóbbit az 1971-es szerződéshez csatolt „titkos megegyezés” juszifikálta.

Nem világos még annak a 6000 bejelentőnek az esete, akik 1965-ben a BRüG novella kihirdetése után jelentették be kárukat. Míg az említett titkos megegyezésben a nyugatnémet Pénzügyminisztérium kikötötte, hogy ezeket nem szabad jóvátételben részesíteni, a NÜB a kifizetési szabályzatában őket „szabályszerű károsultként” tünteti fel.

Az anyagból kitűnik, hogy a folyamatlan lévő ügyek visszavonása sem ment simán. A német bíróságok nem minden esetben fogadták el a magyar bank igazolását, hanem különbizonlatot kértek az ügyfelektől.

Talán jó, hogy a bonni hatóságokhoz az ügyintézés kálváriája körüli részletek nem jutottak el, noha feltételezhető hogy nem is igen foglalkoztak volna vele. Miközben a kifizetések bonyolódtak, (Péter külügyminiszter szavával) beérett a nemzetközi helyzet. Tető alá került a Nyugat-Berlinre vonatkozó négyhatalmi megállapodás. A Szovjetunió megkezdte konzulátusának építését Nyugat-Berlinben. Megkötötték a két Németország alapszerződését, Kelet- és Nyugat-Németország „állandó képviselőt” delegált egymás országába. Az 1972. novemberi parlamenti választásokat a megerősödött szociálliberális koalíció nyerte meg. Az események hatása Budapesten is érzékelhető volt. Az MSZMP KB Politikai Bizottsága elfogadta a Magyar Népköztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság kétoldalú kapcsolatairól szóló előterjesztést, és azt ajánlotta, hogy a restitúciós és kártalanítási követelések (a BEG alapján) ne legyenek előfeltételei a diplomáciai kapcsolat felvételének. Már csak hónapok kérdése volt, és 1973 decemberében a budapesti és bonni diplomáciai testület új kollégákat üdvözölhetett.

Arról, hogy a jóvátétel ösztönözte a diplomáciát vagy a diplomácia a jóvátételt, sohasem nyilatkoztak.

JEGYZETEK

¹ A kitiltásnak több oka is lehet. Az említett 52. számú katonai törvény értelmében a megtalált magyar javakat először a „németek által elfoglalt területen elkobzott tulajdon” kategóriájába sorolták. Később ezeket a „tengelyhatalmak ellenséges áruai” alatt jegyezték. Ezáltal föloldódott a „magyar javak globális restitúciójának” státusa. (Ezzel megsértették a párizsi béke 30. cikkének 1. bekezdését, amelynek értelmében Magyarországnak és magyar állampolgároknak Németországban levő javait nem lehet többé ellenséges javakként kezelni.) A másik magyarázat ételszerűbbnek tűnik. 1948. január 23-án Hegyeshalomnál magyar határőrök megtiltották 12 amerikai katonát a beutazását az országba. A katonáknak le kellett szállniuk és megvárniuk a vonat visszatérését. Ekkor a határon tartózkodó szovjet katonák az amerikai vonatot hatalmuk alá kerfették és kifosztották. A történeteket a magyar kormány cáfolta.

² A rendelkezésre álló levéltári források alapján feltételezhető, hogy a kelet-berlini magyar restitúciós misszió arra törekedett, hogy saját maga felügyelhesse a magyar állampolgárok értékeit és ingatlanait. Ezek közül Berlin keleti szektorában két darab ingatlant tartottak számon, amely magyar zsidók tulajdonát képezte. A magyar Pénzügyminisztérium 1951-ben olyan javaslattal fordult a kelet-berlini kormányhoz, hogy a nyitott vagyoni jogi kérdések egy globális szerződés formájában kerüljenek lezárásra. Ennek ellenértékéért 60 millió dollár értékben áruszállításra nyújtotta be igényét. Forrás: 1951. június 30-án kelt szóbeli jegyzék. Forrás: Külügyminisztérium Politikai Levéltára. MfAA A 8973 Fiche 1

³ Idézi: Cseh Gergő Bendegúz: *Az Országos Zsidó Helyreállítási Alap létrehozásának körülményei és működése (1947–1989). Levéltári Közlemények*, 1994/1–2.

⁴ Feljegyzés az 1957. augusztus 14-én a Pénzügyminisztériumban tartott értekezletről. MOL XXIX-1-2-o (19d.)

⁵ Pénzügyminisztérium revizori csoportjának jelentése 1967 májusából. MOL XXIX-1-2-o (185d)

⁶ Ronald W. Zweig: *German Reparations and the Jewish World*. London, 2001. 150. o.

⁷ MOL XIX-1-j-NSZK-23/g-004526-1955 (4d)

⁸ NSZK Külügyminisztérium Politikai Levéltára B81-235.

⁹ Erről részletesen: Ruff Mihály: *A hivatalos Magyarország nyugatnémet politikai kapcsolatairól (1956–58). Századok*, 1998/5. 1113–1132. o.

¹⁰ NSZK Külügyminisztérium Politikai Levéltára B12-572c.

¹¹ MOL XXIX-J-j-NSZK-23/g-004685/1961 (4d.)

¹² MOL XXIX-1-2-o (31d.)

¹³ Landesarchiv Berlin LB 039-01 287

¹⁴ Uo. Rep 039-01. Nr. 285.

¹⁵ MOL XIX-J-1-j-NSZK-23/g-002337/4-1963 (4d.)

¹⁶ MOL XXIX-1-2-o (7d.)

¹⁷ Uo.

¹⁸ A bonni Pénzügyminisztérium 1965. augusztus 20-án kelt levele. Külügyminisztérium Politikai Levéltára B42-1051.

¹⁹ Az Alkotmánybíróság 1993-ban tárgyalta a mulasztást, pontosabban csak egy részmulasztást. Megállapítása értelmében Magyarország nem tett eleget a Párizsi Békeszerződés 27. cikkének 2. pontjában foglaltaknak. Javaslatára az országgyűlés 1996-ban határozatot foglalt, hogy a háború után örökös nélkül maradt zsidó vagyont a közösségek életben maradt tagjainak támogatására kell fordítani. A 60 éven fölüli igénylők életjáradékot vagy kárpótlási jegyet kaptak.

²⁰ A novella értelmében utólag „méltányossági alapon” ún. *Härte* bejelentéseket lehetett tenni Auschwitzban, Mauthausenben, Lengyelország vagy a Szovjetunió németek által megszállt területén, illetőleg Borban a német szervek által elvett vagyontárgyakért. Elvett ruhaneműkért nem járt kártérítés. A novella diszkriminatív rendelkezése folytán olyan személy nem érvényesíthetett kárigényt, aki 1964. október 8-ig olyan országban élt, amelynek az NSZK-val ebben az időpontban nem volt diplomáciai kapcsolata.

²¹ MOL XXIX-J-1-j NSZK

²² A Pénzügyminisztérium 1968. február 5-én kelt levele a Külügyminisztériumba. Külügyminisztérium Politikai Levéltára. B86-1225.

²³ A Külügyminisztérium 1968. március 12-én kelt feljegyzése. Külügyminisztérium Politikai Levéltára, B86-1255.

²⁴ Az Odera–Neisse mögötti német értékvesztéseket 60 milliárd DM-ben jelölték meg.

²⁵ A törvény értelmében 14 millió ember részesedett, 2001-ig összesen 127 milliárd DM támogatásban.

²⁶ Az NDK úgy számolta, hogy a keleti zóna 99,1 milliárdot költött reparációra, míg az NSZK-ban a Szovjetunió 1953-ig 2,1 milliárd márka értékben szerelt le gépeket és berendezéseket. A Londoni Adósságkegyezmény (1953) értelmében Nyugat-Németország pedig összesen 14,5 milliárd DM-mel elégtette ki a csatlakozó 18 államot. A Bonnban beindított kutatások alapján az NDK 66,4 milliárd DM-et fizetett reparációra. A téma az újraegyesítés előtt, 1990 márciusában ismét feléledt. A Modrow-kormány immáron 15 milliárd márkában jelölte meg igényét. Forrás: *Az NSZEP diktátúra történetének és következményeinek feldolgozásával megbízott Enquete-Bizottság* kiadványsorozata. 1995, Frankfurt.

²⁷ A grémium 1970 áprilisában alakult. Tagjai a szakminisztériumok képviselőiből álltak, akik „Jogi kérdések” és „Pénz- és gazdasági kérdések” munkacsoportokban tevékenykedtek.

²⁸ Idézet az NSZK Genfi Képviselőtételének 1970. június 18-án kelt leveléből. B86-1269.

²⁹ A Külügyminisztérium 1970. július 19-én kelt, belső használatra készült feljegyzése. Külügyminisztérium Politikai Levéltára, B39-II A 2.

³⁰ Réti Károly 1970. január 19-én kelt levele Szilágyi Béla miniszterhelyetteshez. MOL XIX-J-1-j-NSZK-52-00582/1-1970. (66d)

³¹ A kártalanítási osztály bizalmas feljegyzése. MOL XXIX-1-2-o (50d.)

³² *Népszabadság*, 1970. október 28.

³³ A szerződésben a következő ütemtervet állapították meg: 34 millió 1972. január 15-ig, 33 millió 1973. január 15-ig és a maradék 33 millió 1974. január 15-ig.

³⁴ Az Általános Értékforgalmi Bank szolgálati titok felirattal ellátott feljegyzése. Dátum: 1971. március 1. MOL XXIX-1-2-o (55d)

³⁵ I. kategória: a károsultat akkor illette meg az összeg, ha személyes használati tárgyait, értéktárgyait vagy ruházatát a deportálás, külföldi munkaszolgálat vagy a német biztonsági szolgálat által történt letartóztatása során vették el.

³⁶ *Magyarország*, 1971/41.

³⁷ MOL XXIX-1-2-o (177d.)

A tanulmány a Stiftung Zurückgeben, Stiftung Erinnern és a Graduate School and University Center (The Gábor Vározei Endowment, The J. and Winter Fund) támogatásával készült.